

Evaluatie opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten

Deelrapport 8:

Opvangkosten en inpasbaarheid op bedrijfsniveau

Evaluatie opvangbeleid 2005- 2008 overwinterende ganzen en smienten

Deelrapport 8: Opvangkosten en inpasbaarheid
op bedrijfsniveau

R.A.M.Schrijver
D.A.E. Dirks, Wageningen University

Juli 2009
Rapport 2009-054
Projectcode 328
Wageningen UR, Wageningen

LEI Wageningen UR kent de werkvelden:

- Internationaal beleid
- Ontwikkelingsvraagstukken
- Consumenten en ketens
- Sectoren en bedrijven
- Milieu, natuur en landschap
- Rurale economie en ruimtegebruik

Dit rapport maakt deel uit van het werkveld Milieu, natuur en landschap.

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

Faunafonds

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het Beleidsondersteunend onderzoek BO-02-002 in het kader van LNV-programma's.

Projectleiderschap

Projectleiding Alterra: Robert Kwak (2005-2007); Dick Melman (2008)

Projectsecretariaat: Sandra Clerkx

Foto: Raymond Schrijver

Evaluatie opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten; Deelrapport 8: Opvangkosten en inpasbaarheid op bedrijfsniveau

Schrijver, R.A.M. en D.A.E. Dirks

Rapport 2009-054

ISBN/EAN: 978-90-8615-341-1

Prijs € 15,25 (inclusief 6% btw)

54 p., fig., tab., bijl.

Dit rapport biedt inzicht in factoren die volgens boeren hun deelnamebereidheid bepalen aan de Provinciale Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (PSAN) voor ganzen via Programma Beheer van Dienst Regelingen. Een enquête is gehouden onder 386 agrarische bedrijven in provincie Friesland. Daarnaast zijn modelberekeningen uitgevoerd en is een quick scan naar een mogelijke planologische schaduwwerking uitgevoerd. De hoogte van de schadevergoeding, het niet mogen aanbrengen van wijzigingen in het bouwplan, inpasbaarheid van beheersmaatregelen en duur van het beheerscontract spelen volgens de respondenten een belangrijke rol bij deelname aan PSAN. Een toename van het aantal deelnemers aan de PSAN kan worden verwacht wanneer de regeling op bovengenoemde punten wordt aangepast.

This report provides insight into factors that according to farmers play a role in taking part in the Provinciale Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (Provincial Subsidy Directive on Agricultural Nature Management, PSAN) for geese through Programme Management (Dienst Regelingen, National Service for the Implementation of Regulations). A survey was carried out among 386 agricultural holdings in the province of Friesland. In addition, model calculations have been carried out along with a quick scan looking at possible compensation for the side effects of changes in urban and rural planning. The level of the compensation, not being allowed to make changes to the cropping plan, the implementability of management measures and the duration of the management contract play an important role in participation in PSAN, according to the respondents. An increase in the number of PSAN participants can be expected if the scheme is modified in line with the abovementioned points.

© LEI, 2009

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	5
	Samenvatting	7
	Summary	9
1	Inleiding	11
	1.1 Aanleiding en probleemstelling	11
	1.2 Doelstelling	12
	1.3 Onderzoeksvragen	12
	1.4 Afbakening	14
2	Methode	15
	2.1 Inleiding	15
	2.2 Schade op bedrijfsniveau	15
	2.3 Perceptie bij boeren	16
	2.4 Planologische schaduwwerking	19
3	Resultaten	21
	3.1 Modelberekeningen van gederfde inkomsten	21
	3.2 Perceptie van boeren over de schade en de schaderegeling	24
	3.3 Planologische schaduwwerking	38
4	Conclusies, discussie en aanbevelingen	43
	4.1 Conclusies	43
	4.2 Discussie	46
	4.3 Aanbevelingen voor beleid	48
	Literatuur en websites	50
	Bijlage	
	Overzicht verschenen rapporten binnen het projectcluster 'Evaluatie opvangbeleid overwinterende ganzen en smienten'	52

Woord vooraf

Nederland is binnen West-Europa een zeer belangrijk overwinteringsgebied voor ganzen en smienten. Bijna nergens komen er 's winters zoveel ganzen en smienten bij elkaar als in Nederland. Nederland draagt daardoor een grote internationale verantwoordelijkheid voor het voortbestaan van deze trekvogels (zie beleidsnota *Ruimte voor ganzen*, 1990). Nederland is aantrekkelijk voor deze watervogels vanwege zijn zachte winterklimaat en rivieren, wadden en meren. Nederland heeft bovendien uitgestrekte landbouwgebieden met veel goed gras, waar deze vogels kunnen grazen. Boeren kunnen echter veel schade door deze vogels ondervinden, wanneer die op hun percelen foerageren, vooral wanneer de vogels hun honger ook stillen met 'dure' gewassen zoals wintergraan of groenten. Moties van het parlement waarin gevraagd werd maatregelen te treffen tegen de toenemende schade door ganzen en smienten waren voor de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aanleiding om nieuw beleid te ontwikkelen. Het resultaat was dat de minister van LNV in het najaar van 2003 het *Beleidskader Faunabeheer* aan de Tweede Kamer kon aanbieden. Het *Beleidskader Faunabeheer* - ook wel aangeduid als opvangbeleid overwinterende ganzen en smienten - is tot stand gekomen na overleg tussen vertegenwoordigers van LNV, Interprovinciaal Overleg (IPO), Land- en Tuinbouworganisatie Nederland (LTO), Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging (KNJV) en Vogelbescherming Nederland. De Tweede Kamer heeft ingestemd met het opvangbeleid en de minister heeft de provincies verzocht foerageergebieden aan te wijzen en de maatregelen om de ganzen en smienten binnen deze aangewezen gebieden te concentreren, zoals in het *Beleidskader Faunabeheer* staat, uit te voeren.

Het opvangbeleid streeft enerzijds naar een duurzame staat van instandhouding van overwinterende ganzen en smienten als uitvloeisel van de internationale verantwoordelijkheid van Nederland voor beschermde soorten (Vogelrichtlijn). Anderzijds geeft het *Beleidskader* aan dat de omvang en toename van de schade als gevolg van overwinterende ganzen en smienten nu zodanig omvangrijk is, dat beheer noodzakelijk is. Om aan beide uitgangspunten van het opvangbeleid te kunnen voldoen, is vanaf 2005 80.000 ha foerageergebied aangewezen voor kolgans, grauwe gans, smient ('beleidskadersoorten'), brandgans en kleine rietgans ('mengsoorten'). Om de schade buiten de foerageergebieden ook daadwerkelijk te verminderen, wordt optimaal gebruik gemaakt van het lerend vermogen van de dieren, door ze consequent van deze gebieden te verjagen.

Dit betekent: binnen de foerageergebieden zo veel mogelijk rust en voldoende voedselaanbod, buiten deze gebieden veel onrust. Verondersteld is dat het effect van verjagen wordt versterkt wanneer dit wordt gecombineerd met afschot ('ondersteunend afschot').

Om het Beleidskader Faunabeleid te monitoren en evalueren in al zijn facetten is een onderzoeksprogramma opgezet. In eerste instantie ging het om een periode van vier jaar. Het onderzoek is in het najaar van 2004 gestart. Centraal hierbij staan de volgende vier onderzoeksvragen:

- Foerageren de ganzen en smienten hoofdzakelijk in de aangewezen foerageergebieden en beduidend minder daarbuiten?
- Kunnen de ganzen en smienten met de foerageergebieden uit de voeten, met andere woorden gaat het goed met de conditie en aantallen?
- Is de regeling voor de boeren werkbaar, met andere woorden werkt de regeling in financieel opzicht en bedrijfsvoering naar tevredenheid?
- Zijn de kosten voor LNV beheersbaar en op een acceptabel niveau?

Deze evaluatie geeft vooral een beeld van de ontwikkelingen in de drie seizoenen waarin het nieuwe opvangbeleid geëffectueerd is. Uiteraard ook afgezet tegen de situatie in de jaren daarvoor.

Dit rapport maakt onderdeel uit van een reeks rapporten dat is verschenen binnen het onderzoeksprogramma.

De auteurs danken Dale Rudrum en Sabine Hiller van het LEI voor hun bijdrage aan de totstandkoming van dit rapport.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

Samenvatting

In het rapport worden drie thema's behandeld:

- de bedrijfseconomische nadelen van ganzenvraat in het winterseizoen op melkveebedrijven;
- de perceptie bij boeren over schade door ganzen en de compensatie daarvan via de ganzenopvangregeling;
- de vraag of de instelling van ganzenfoerageergebieden heeft geleid tot waardeveranderingen op de grondmarkt.

De bedrijfseconomische nadelen van ganzenvraat in de winter op melkveebedrijven zijn modelmatig bepaald met FIONA (Farm scale Integrated Optimisation model for Nature and Agriculture). Voor enkele representatieve melkveebedrijven voor het veenweidegebied met verschillende intensiteiten van bedrijfsvoering, is de ganzenvraat in de winter gesimuleerd. Naast het feit dat in het najaar 500 kVEM/ha gras beschikbaar moet zijn voor de ganzen in een foerageergebied is ook alle grasgroei tot half april weggenomen en is rekening gehouden met verminderde opbrengsten van de grassnedes tot en met juni. Het primaire effect hiervan is een opbrengstreductie van circa 1.600 kVEM/ha jaar. Bij een prijs per kVEM van € 0,20 komt dit neer op € 320/ha. Dit is vergelijkbaar met wat in dat geval momenteel aan schade uitgekeerd zou worden via de regeling. De modelberekeningen laten echter zien dat de bedrijfseconomische nadelen sterk kunnen worden beperkt door in de bedrijfsvoering rekening te houden met de ganzenvraat. Het hangt vervolgens van de totale ganzendruk op het bedrijf af hoeveel schade er uiteindelijk als onvermijdelijk overblijft, maar in het ergste geval bedraagt dat niet meer dan de helft van de primaire schade.

Deze bevinding contrasteert met de perceptie van boeren die in meerderheid te kennen gaven dat de geboden compensatie over het seizoen 2006/2007 via de regeling PSAN (in totaal maximaal € 236/ha) de totale schade niet dekt. De perceptie van boeren is gemeten met een enquête onder de leden van vijf Friese agrarische natuurverenigingen, alle in de nabijheid van belangrijke ganzenfoerageergebieden. De perceptie van boeren is belangrijk omdat de overheid bij de uitvoering van het ganzenopvangbeleid afhankelijk is van de vrijwillige medewerking van de boeren met grond binnen de ganzenfoerageergebieden. De zekerheid van compensatie en het automatisch taxeren van de (primaire) schade zijn voor boeren de belangrijkste motieven om aan een regeling voor ganzenopvang mee te werken. Als aan die voorwaarden is voldaan

zal een ruime meerderheid waarschijnlijk blijven meewerken aan de regeling voor ganzenopvang, temeer daar het bieden van rust als oplossing wordt verkozen boven verjaging en de meeste melkveehouders geen grote knelpunten ervaren bij de inpassing van de ganzenopvang in de bedrijfsvoering.

De achtergrond van de vraag naar veranderingen van de grondmarktprijs als gevolg van de instelling van ganzenfoerageergebieden is of er reden is voor schadeloosstelling. In deze studie hebben we een verkennende analyse naar waardeverandering uitgevoerd. Op basis van alle grondtransacties van los grasland en los bouwland over 2005 en 2006 met een agrariër als koper van de grond is per provincie bepaald of de grondprijs binnen en buiten ganzenfoerageergebieden significant verschilt. Per provincie omdat de omstandigheden per provincie sterk uiteen kunnen lopen. Zo ligt in Friesland (met veel ganzenfouragegebied en veel transacties) de gemiddelde grondprijs beduidend onder het landelijke gemiddelde. Provincies met minder dan 4 transacties zijn buiten beschouwing gelaten. In een beperkt aantal gevallen zijn significante verschillen gevonden. Voor grasland zijn in Friesland (-6%; 2005) en Zuid-Holland (-1,7%; 2005) de prijzen binnen ganzenfourageergebieden lager dan daarbuiten. In 2006 is van significante verschillen geen sprake meer. Voor bouwland is in Gelderland (-27%; 2005) en in Friesland (-9%; 2006) de grondprijs binnen ganzenfoerageergebieden lager dan daarbuiten, maar in Zeeland (+6%; 2005) juist weer hoger. Al met al lijken de verschillen beperkt en in de tijd minder wordend. Aanvullend is een aantal grondmarktdeskundigen gevraagd of naar hun indruk de instelling van de ganzenfoerageergebieden in 2005 heeft geleid tot een waardeverandering in de grondmarkt. De deskundigen konden dit niet bevestigen noch uitsluiten, onder andere vanwege het grote aantal factoren dat de grondprijs bepaalt. Eén van de deskundigen gaf aan dat het al dan niet aanwezig zijn van ganzen mogelijk eerder prijsbepalend is dan de instelling van de foerageergebieden.

Summary

Evaluation of refuge-area policy 2005-2008 over-wintering geese and widgeons; Sub-report 8: Cost for providing refuge areas and implementability at farm level

This report deals with three themes:

1. the farm-economic disadvantages of damage caused by geese in the winter season on dairy farms;
2. the perception of farmers regarding damage caused by geese and the compensation for that through the goose refuge-area scheme;
3. the questions of whether the creation of goose foraging areas has led to value changes in the land market.

The farm-economic disadvantages of damage caused by geese in the winter on dairy farms have been determined by means of a model, namely FIONA (Farm scale Integrated Optimisation model for Nature and Agriculture). Goose damage is simulated in the winter for a number of representative dairy farms for the peat areas with various intensities of operations. In addition to the fact that 500 kVEM/hectare of grass needs to be available in the autumn for the geese in a foraging area, all grass growth until mid-April has been taken away and reduced yields of grass cuttings up to and including June have been taken into account. The primary effect of this is a yield reduction of approx. 1,600 kVEM per hectare per annum. In the case of a price per kVEM of €0.20, this amounts to €320 per hectare. This is comparable with what could in that case currently be paid out in compensation via the scheme. However, the model calculations show that the farm-economic disadvantages can be strongly limited by taking goose damage into account in farm operations. The amount of damage that is ultimately considered as inevitable subsequently depends on the total number of geese on the farm, but in the worst-case scenario that amounts to no more than half of the primary damage.

This finding is in contrast with the perception of the majority of farmers who indicated that the compensation offered through the PSAN scheme for the season 2006/2007 (in total a maximum of €236 per hectare) did not cover the total loss. The perceptions of farmers have been measured by means of a survey among the members of five Frisian agricultural nature groups, all in the vicinity

of important goose forage areas. The perception of farmers is important as the government is dependent on the voluntary cooperation of farmers with land within the goose foraging areas when implementing the goose refuge-area policy. The certainty of compensation and the automatic estimation of the damage (particularly primary damage) are the most important motives for farmers to cooperate with a scheme for goose refuge areas. If those conditions are satisfied, a large majority will probably continue to cooperate with the scheme for goose refuge areas, all the more so as offering peace and quiet as a solution is preferred to driving the geese away, and most dairy farmers experience no major problem areas when incorporating goose refuge areas in their farm operations.

The backdrop to the matter of changes in the land market price as a consequence of the creation of goose foraging areas is whether there is a reason for compensation. In this study, we carried out an exploratory analysis of changes in value. On the basis of all land transactions relating to individual areas of grassland and individual areas of arable land in 2005 and 2006 with a farmer as the buyer of the land, calculations were made for each province of whether the land prices within and outside goose foraging areas differed significantly. This was done by province as the circumstances in each province can differ greatly. For instance, in Friesland (with a great many goose foraging areas and a lot of transactions), the average land price is much lower than the national average. Provinces with fewer than four transactions have not been taken into account. In a limited number of cases, significant differences were found. For grassland, the prices in Friesland (-6%; 2005) and Zuid-Holland (-17%; 2005) were lower in goose foraging areas than outside those areas. In 2006, there were no longer any significant differences. For arable land, the land prices in Gelderland (-27%; 2005) and in Friesland (-9%; 2006) were lower in goose foraging areas than outside those areas, while they were actually higher in Zeeland (+6%; 2005). All in all, the differences appear to be limited and declining over time. In addition, a number of land market experts were asked whether or not they had the impression that the creation of goose foraging areas in 2005 has led to value changes in the land market. The experts were neither able to confirm nor exclude this possibility, amongst other reasons due to the large number of factors determining land prices. One of the experts indicated that the presence or absence of geese may be a stronger price-determining factor than the creation of the foraging areas.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en probleemstelling

In het beleidskader wordt als doel gesteld om 80.000 ha foerageergebied (of ook wel opvanggebied; in dit rapport worden beide termen door elkaar gebruikt) te realiseren voor de opvang van overwinterende ganzen en smienten (LNV, 2004). Door verjaging buiten opvanggebieden en het bieden van rust binnen opvanggebieden wordt aangenomen dat ganzen zullen verdwijnen uit de gebieden waar ze worden verjaagd en gaan foerageren binnen de aangewezen opvanggebieden. Hierdoor beperkt de schade zich tot de aangewezen gebieden, in plaats van dat ganzen zich verspreid ophouden op de huidige 400.000 ha (Sanders et al., 2004). De ingeslagen weg bij dit beleidskader heeft gevolgen voor de conceptuele benadering binnen en buiten de foerageergebieden, waarvan de reikwijdte nog niet geheel wordt overzien.

Binnen aangewezen opvanggebieden hebben boeren de keuze tussen een tegemoetkoming in de schade van het Faunafonds of deel te nemen aan de Provinciale Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (PSAN) voor ganzen en smienten in de vorm van een beheersovereenkomst (DR, 2007). De praktijk wijst uit dat een groot aantal grondgebruikers binnen opvanggebieden deelnemen aan PSAN. In het seizoen 2007/2008 was door de maximering van de vergoeding in de PSAN het aantal grondgebruikers dat een tegemoetkoming vroeg bij het Faunafonds beduidend hoger. Buiten de aangewezen opvanggebieden kunnen agrariërs een tegemoetkoming vragen bij het Faunafonds. Er moet dan wel worden aangetoond dat er pogingen ondernomen zijn om de ganzen te verjagen, desnoods met een verjaging ondersteunend afschot.

Als het beleid dat in het beleidskader is uitgestippeld in de toekomst succesvol blijkt, dan komen op de bedrijven die binnen de begrenzing van de foerageergebieden vallen de ganzen in grotere dichtheden voor dan voorheen (er moet immers een verdere concentratie plaatsvinden). Het is echter nog onduidelijk in hoeverre bij deze ruimtelijke concentratie de schade op bedrijfsniveau (lineair) toeneemt met het aantal aanwezige ganzen. Het gebrek aan inzicht in de mogelijke ontwikkeling van de schadebedragen is voor de begeleidingscommissie ganzen en smienten een belangrijke reden geweest om hiernaar een onderzoek te laten doen. Een andere belangrijke reden is de angst die bij een deel van de betrokkenen leeft voor een planologische schaduwwerking (waardeverandering van de gronden die als ganzenfoerageergebied zijn aangewezen) die

uit zou kunnen gaan van het instellen van ganzenfoerageergebieden. Ook op dit punt is er nog veel onduidelijkheid.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is het inzicht te vergroten in:

- de te verwachten schade bij verschillende niveaus van belasting met ganzenvraat in de winter en het vroege voorjaar; en de vraag of dit in de juiste mate vergoed wordt via de PSAN-pakketten;
- de perceptie van de schade bij boeren en in factoren die volgens hen een rol spelen te besluiten een overeenkomst in het kader van de PSAN af te sluiten voor ganzenopvang;
- de mate waarin de grondprijs binnen en buiten ganzenfoerageergebieden verschilt, wat zou kunnen duiden op het optreden van waardeverandering en de perceptie bij betrokkenen en deskundigen over het optreden van planologische schaduwwerking na de instelling van ganzenfoerageergebieden.

1.3 Onderzoeksvragen

Uit de probleemstelling komen drie belangrijke vragen naar voren:

1. Hoe groot is de schade die ganzen toebrengen aan de landbouwbedrijfsvoering bij verschillende niveaus van belasting van het bedrijfssysteem met ganzenvraat?
2. Wat is de perceptie van boeren over de schade door ganzen en hoe is hun houding ten opzichte van het nieuwe beleidskader?
3. Is een planologische schaduwwerking (waardeverandering van de als ganzenfoerageergebied aangewezen gronden) te verwachten?

De vragen zijn verder uitgewerkt in een aantal operationele onderzoeksvragen:

Ad 1. Met de instelling van ganzenfoerageergebieden komt de traditionele benadering van de 'schade' met een compensatie hiervoor via het Faunafonds in een ander licht te staan. Boeren kunnen binnen foerageergebieden op semi-vrijwillige basis overeenkomsten aangaan met de overheid en daarmee de ganzen 'gedogen'. Er staat semi-vrijwillig omdat de aanwijzing van de gebieden niet vrijwillig is te noemen. Binnen de foerageergebieden wordt er nu beleidsmatig

van uit gegaan dat boeren daar een zogenaamde 'groene dienst' leveren en dat is een fundamenteel andere insteek. De vraag is of de kosten (en overlast) voor de beheermaatregelen en de optredende schade op bedrijfsniveau voldoende wordt afgedekt door de gegeven vergoedingen.

De belasting met ganzenvraat hoeft niet voor ieder bedrijf gelijk te zijn: het is mogelijk dat vrijwel het hele bedrijf te maken krijgt met ganzenvraat in de winter (bijvoorbeeld een bedrijf midden in een druk bezocht foerageergebied), maar ieder willekeurig aandeel tussen deze extreem zware belasting met ganzenvraat en 'een heel klein beetje' kan zich in principe voordoen. Het is de vraag in hoeverre dergelijke verschillen in belasting met ganzenvraat leiden tot verschillen in schadebedragen per hectare.

Ad 2. In een institutioneel kader waarbinnen boeren op vrijwillige basis overeenkomsten met de overheid kunnen aangaan is de perceptie die boeren hebben over de schade op zichzelf en ook hun houding ten opzichte van de overheid heel belangrijk. Voor een duurzame overeenkomst zijn wederzijds voordeel en vertrouwen essentieel. Om de perceptie bij boeren over de schade en hun houding ten aanzien van de regelingen in het beleidskader te duiden is dit verder uitgewerkt in een aantal vragen over onder meer de motivatie om wel of niet aan de regeling deel te nemen, factoren die daarbij een rol spelen, de houding ten aanzien van de regeling, het vertrouwen in de overheid en andere partijen en de bereidheid c.q. de benodigde condities om in de toekomst aan de regeling mee te werken.

Een belangrijk aspect binnen de ganzenopvangregeling is de inpasbaarheid van beheerspakketten binnen de bedrijfsvoering. Wanneer de regeling door boeren als niet inpasbaar wordt ervaren, zal hoogstwaarschijnlijk de voorkeur worden gegeven om een tegemoetkoming in de schade te vragen bij het Faunafonds. Een belangrijke onderzoeksvraag is dan ook in hoeverre boeren knelpunten ervaren ten aanzien van de bedrijfstechnische en financiële inpasbaarheid van de beheerspakketten.

Bovenstaande onderzoeksvragen hebben allemaal betrekking op factoren die een rol spelen bij ganzenopvang. Door zowel deelnemers als niet-deelnemers aan de PSAN te bevragen, wordt een goed beeld verkregen van factoren die een rol spelen bij deelname aan ganzenopvang via de PSAN.

Ad 3. De Directie Kennis van het ministerie van LNV heeft verzocht een onderzoek te doen naar (de angst voor, of vermeende effecten van) planologische schaduwwerking bij de aanwijzing van ganzenfoeragegebieden. Dit is van belang omdat een planologische schaduwwerking de vermogenspositie van bedrij-

ven kan wijzigen, wat weer gevolgen kan hebben voor de solvabiliteit en het kosteniveau in de toekomst. Een eventuele planologische schaduwwerking zal zich uiten in een waardeverandering op de grondmarkt, dat wil zeggen dat door de aanwijzing als foerageergebieden de waarde van die gronden gaat verschillen tenopzichte van gronden daarbuiten, of in een verandering van de marktsnelheid (er wordt dan meer of minder verhandeld dan voorheen). In dit onderzoek zal met een quick-scanbenadering worden getracht te achterhalen of waardeverandering op de grondmarkt kan worden uitgesloten. Of er al dan geen prijsverschillen tussen verhandelde grond binnen en buiten foerageergebieden bestaan is relatief eenvoudig vast te stellen aan de hand van kadastrale data. Als er op dit moment geen verschil in grondprijs is, dan kan een planologische schaduwwerking ook niet hard gemaakt worden. Als er echter wel een verschil is, dan kan dit nog niet zonder meer worden toegeschreven aan de instelling van de foerageergebieden. Het eventueel aantonen van waardeverandering als gevolg van de instelling van foerageergebieden is namelijk veel lastiger omdat er nog tal van andere mogelijke oorzaken kunnen zijn buiten de instelling van ganzenfoerageergebieden. In dat geval zijn er wel redenen voor aanvullend onderzoek.

1.4 Afbakening

Deze studie naar de economische aspecten van ganzenopvang in Nederland beperkt zich tot de problematiek van de overwinterende ganzen op weidebedrijven. Dit betekent dat deze studie geen aandacht zal schenken aan schade in de akkerbouw of aan schade door overzomerende ganzen. Verder zijn er ook belangrijke beperkingen als het gaat om het kunnen vaststellen van een planologische schaduwwerking.

2 Methode

2.1 Inleiding

Met het beleidskader faunabeheer is de ganzenopvang in Nederland in een wat ander institutioneel kader geplaatst. De vrijwillige opvangovereenkomsten uit het verleden zijn nu onder het regime van het Programma Beheer gebracht in een Provinciale Subsidieregeling voor Agrarisch Natuurbeheer (PSAN) met Brusselse medefinanciering. Bovendien zijn deze overeenkomsten op een grotere oppervlakte van toepassing. Voor beantwoording van de drie onderzoeksvragen worden verschillende methoden gebruikt.

2.2 Schade op bedrijfsniveau

Bij beantwoording van de vraag hoe groot de schade op bedrijfsniveau is bij verschillende niveaus van ganzendruk op melkveebedrijven zal gebruik worden gemaakt van het bedrijfsmodel FIONA (Groeneveld en Schrijver, 2006). FIONA is een door het LEI ontwikkeld model gebaseerd op eerdere modellen van de vakgroep agrarische bedrijfseconomie van Wageningen UR (Berentsen, 1999) om vraagstukken op het gebied van landbouw en natuur te analyseren. Een belangrijk verschil met simulatiemodellen op basis van begrotingen is dat FIONA voor maatregelen in de sfeer van agrarisch natuurbeheer een minimale kostprijs berekent, rekening houdend met gewenste (gedrags)aanpassingen in de bedrijfsvoering. Met FIONA zullen alleen de belangrijkste factoren die in de maatregelen besloten liggen worden geanalyseerd. Bij ganzenvraat gaat het dan om de hoeveelheid weggevreten gras. Dit is ook het aangrijpingspunt voor de berekeningen van de opbrengstderving in de zogenaamde catalogus voor de groene diensten (zie www.catalogusgroenblauwediensten.nl). Voor effecten die niet in het model zijn opgenomen, maar die voor de analyse toch relevant kunnen zijn, zal de recente literatuur op dit vlak worden geraadpleegd.

Gehanteerde opbrengstreductie voor ganzenvraat

Overeenkomstig bepalingen in de PSAN-pakketten voor ganzenopvang op grasland moet hiervoor op 1 november een snede van 500 kVEM beschikbaar zijn. Deze 'ganzensnede' gaat ten koste van groeidagen die voor het reguliere bedrijf beschikbaar zijn. De grasgroei die in het voorjaar plaatsvindt tot 17 april wordt

in het model volledig weggenomen en op de grasgroei in de tweede helft van april tot en met juni worden in het model reductiepercentages toegepast vanwege een mogelijk na-ijl effect (verslemping en dergelijke) van de eerdere aanwezigheid van ganzen. Hiervoor zijn op basis van expert judgement de volgende reductiepercentages gehanteerd:

- tweede helft april 15%;
- mei 10%;
- eerste week juni 9%;
- tweede week juni 7%;
- derde week juni 5%;
- vierde week juni 2%.

De overige uitgangspunten in FIONA zijn overeenkomstig die welke in een recente studie voor het planbureau voor de leefomgeving zijn uitgevoerd (Schrijver et al., 2008).

2.3 Perceptie bij boeren

Voor het beeld dat boeren hebben over het ganzenopvangbeleid en de daaraan gelieerde compensatie, is een enquête gehouden onder Friese boeren bij vijf agrarische natuurverenigingen. De resultaten van de enquête worden geanalyseerd tegen de achtergrond van het institutionele kader. De resultaten van deze enquête zijn uitvoerig beschreven in een studie van Dirks (2008), de belangrijkste resultaten en conclusies zijn hier overgenomen. De enquête is van eind 2007 tot begin 2008 gehouden en betreft een momentopname. In het seizoen 07/08 gold een maximering van de schadevergoeding en was geen flexibiliteit ten aanzien van het bouwplan ingebouwd. In de periode waarin de enquête is gehouden zijn voorstellen voor verbetering van de regeling ingediend. Het is aannemelijk dat deze feiten van invloed zijn geweest op de 'perceptie' van boeren op dat moment. Dat blijkt onder andere uit het grote aantal niet-deelnemers bij de agrarische natuurvereniging 'De Guozzekrite' (zie tabel 2.1). De antwoorden zijn op dit punt niet representatief voor de nieuwe situatie.

Doel van de enquête

Het doel van de enquête is om meer inzicht te krijgen in factoren die van invloed zijn op deelname aan de PSAN volgens de perceptie van boeren. Specifiek richt

de enquête zich op de volgende zaken bij deelnemers en niet-deelnemers aan de PSAN.

- Motieven om deel te nemen/niet meer deel te nemen aan de regeling.
- Bedrijfstechnische inpasbaarheid van beheerspakketten.
- Financiële inpasbaarheid van de regeling.
- Houding ten aanzien van ganzenopvang.
- Vertrouwen in overheid en ervaringen ten aanzien van ganzenopvang in het verleden.
- Deelnamebereidheid aan de PSAN in de toekomst.

Onderzoekspopulatie

Het onderzoek richt zich op deelnemers en niet-deelnemers aan de PSAN binnen aangewezen opvanggebieden in provincie Friesland. De provincie Friesland heeft het grootste quotum aan ganzenopvanggebied toegewezen gekregen waarbinnen ganzenopvang plaatsvindt. Melkveebedrijven vormen hierbij de grootste groep deelnemers aan agrarisch natuurbeheer (Voskuilen en De Koeijer, 2006). Daarnaast zijn er andere typen bedrijven zoals akkerbouw- en schapenbedrijven welke deel uitmaken van de onderzoekspopulatie.

Steekproef

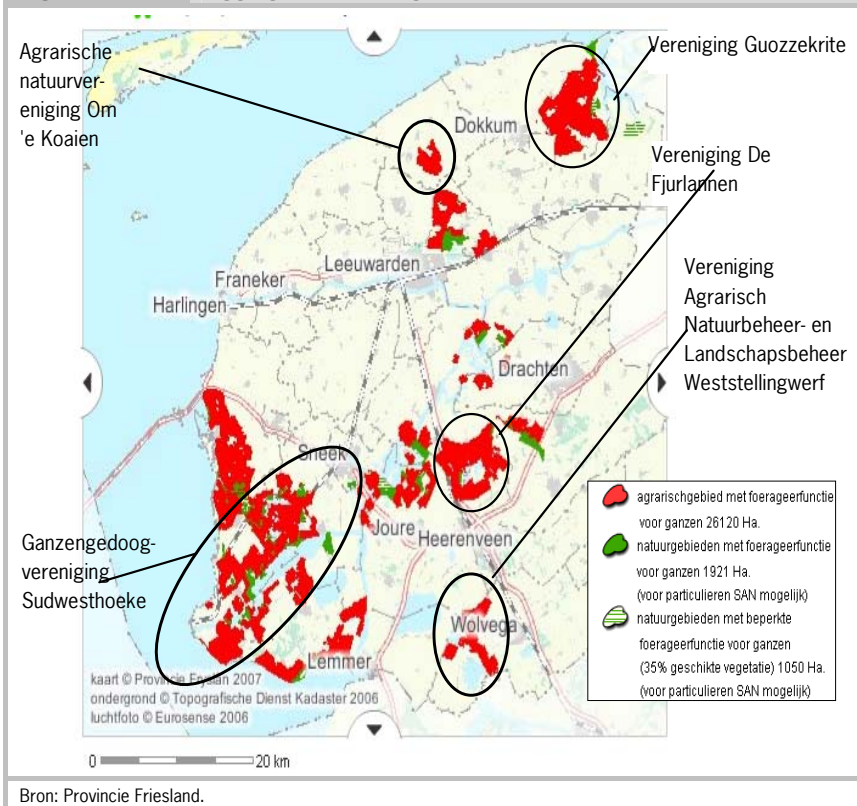
Binnen de provincie Friesland zijn 19 gebieden aangewezen als ganzengedooggebied. De gebieden maken onderdeel uit van het werkgebied van agrarische natuurverenigingen. Voor het onderzoek is een willekeurige selectie gemaakt van vijf verenigingen. Wel is er bij de selectie rekening mee gehouden dat de onderzoeksgebieden verspreid liggen binnen de provincie Friesland (zie figuur 2.1).

De verenigingen die hebben deelgenomen aan het onderzoek zijn Agrarische Natuurvereniging Om e' Koaien, Vereniging De Fjurlannen, Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Weststellingwerf, Ganzengedoogvereniging Sudwesthoeke en Vereniging Guozzekrite. Bedrijven met 5 ha of meer waarop een ganzenbeheersovereenkomst kan worden afgesloten maken deel uit van de steekproef. Bij vereniging Guozzekrite maken bedrijven met 1 ha of meer onderdeel uit van de steekproef. Het aantal deelnemers en niet-deelnemers aan PSAN is weergegeven in tabel 2.1.

Tabel 2.1 Steekproefgrootte (n=) van aantal deelnemers en niet-deelnemers PSAN per vereniging

Ganzengedoogvereniging	Aantal deelnemers	Aantal niet-deelnemers
Guozzekrite	16	104
Sudwesthoeke	152	14
Weststellingwerf	17	9
De Fjurlannen	52	0
Om e' Koaien	22	0
Sudwesthoeke	152	14

Figuur 2.1 Ligging onderzoeksgebieden

Het totale werkgebied van de verenigingen in dit onderzoek bedraagt 16.772 ha. De oppervlakte ganzenopvanggebied bij vereniging Guozzekrite is 4.606 ha, Sudwesthoeke 7.202 ha, Weststellingwerf 1.885 ha, De Fjurlannen

2.385 ha en Om e' Koaien 694 ha (Sovon, 2008). Dit is bijna 43% van het totaal aan 39.375 ha toegewezen ganzengedoo gebied binnen de provincie Friesland. Zowel deelnemers als niet-deelnemers aan de PSAN per vereniging maken onderdeel uit van de steekproef.

2.4 Planologische schaduwwerking

De vraag of er een planologische schaduwwerking is te verwachten van de aanwijzing van een gebied voor ganzenopvang is onder andere opgepakt met een beschouwing van recente literatuur in Nederland. Het grondmarktonderzoek in Nederland is een lastig terrein, want het gaat hierbij om complexe problemen, zie bijvoorbeeld (Cotteleer et al., 2007 en Luijt et al., 2003)

Voor de vraag of waardeverandering van de grondmarkt op dit moment kan worden uitgesloten wordt gebruik gemaakt van 'infogroma' bestanden. Infogroma is een door DLG ontwikkelde databank waarin gegevens over grondtransacties in Nederland zijn opgeslagen. Naast kadastrale gegevens, zoals de oppervlakte en de prijs van de transactie, heeft DLG ook gegevens over onder andere de betrouwbaarheid van de transacties toegevoegd. Het LEI heeft de beschikking over infogromabestanden over de jaren 2005 en 2006, de eerste twee jaren van de instelling van ganzenfoeragegebieden. Wij zijn geïnteresseerd in alle vrijemarkttransacties van 'los' grasland en 'los' bouwland. Het gaat dan om transacties die niet bezwaard zijn met erfdienstrechten of met pacht en die buiten de familiesfeer liggen. Verder is in infogroma ook vastgelegd tot welke categorie de verkrijger van grond gerekend mag worden. Voor ons doel is de categorie agrarische ondernemers geselecteerd. Hiermee wordt voorkomen dat gronden die aan bijvoorbeeld DLG zijn verkocht worden meegerekend. Aangezien gegevens over de vervreemders van grond (de verkopende partij) niet in het bestand zijn vastgelegd, is het mogelijk dat niet alle verkopers tot de categorie agrarische ondernemers behoren. Van deze selectie zal per provincie het aantal transacties en de gemiddelde prijs worden vastgesteld binnen en buiten de foeragegebieden. Met een statistische toets (een tweezijdige independent samples t-test) zal vervolgens de nulhypothese dat de gemiddelden aan elkaar gelijk zijn worden getest. Als de nulhypothese wordt verworpen, dan zijn de gemiddelden dus niet aan elkaar gelijk. De toets mag alleen worden gebruikt voor populaties met normale verdelingen waarvan de varianties niet te zeer van elkaar verschillen. Dat kan problemen opleveren bij geringe aantallen waarnemingen en om die reden zijn alle provincies waar minder dan vier transacties voor los grasland of los bouwland binnen ganzenfoeragegebieden in een bepaald

jaar plaatsvonden voor die betreffende analyses buiten beschouwing gelaten. In principe zou het mogelijk zijn om transacties over 2005 en 2006 samen te voegen om daarmee een grotere aantal waarnemingen te genereren. Vanwege mogelijk optredende jaareffecten is hiervan echter afgezien (als de grondprijs van jaar op jaar is veranderd, dan speelt de verhouding tussen het aantal transacties binnen en buiten de ganzenfoerageergebieden in die jaren mee bij het effect).

Voor de begrenzing van de foerageergebieden is gebruik gemaakt van door de provincies geleverde shape-files over 2005 en 2006. In infogroma zijn behalve de aanduiding voor het gebruik als grasland of bouwland verder geen kwaliteitsaspecten van de grond meegenomen. De resultaten uit het infogromabestand zullen worden aangevuld met uitkomsten van interviews met enkele lokale grondmarktdeskundigen in Groningen en Friesland en Zuid-Holland. In Friesland en Zuid-Holland zijn hiervoor DLG-deskundigen benaderd, in Groningen ging het om deskundigen van de grondkamer.

3 Resultaten

3.1 Modelberekeningen van gedeerde inkomsten

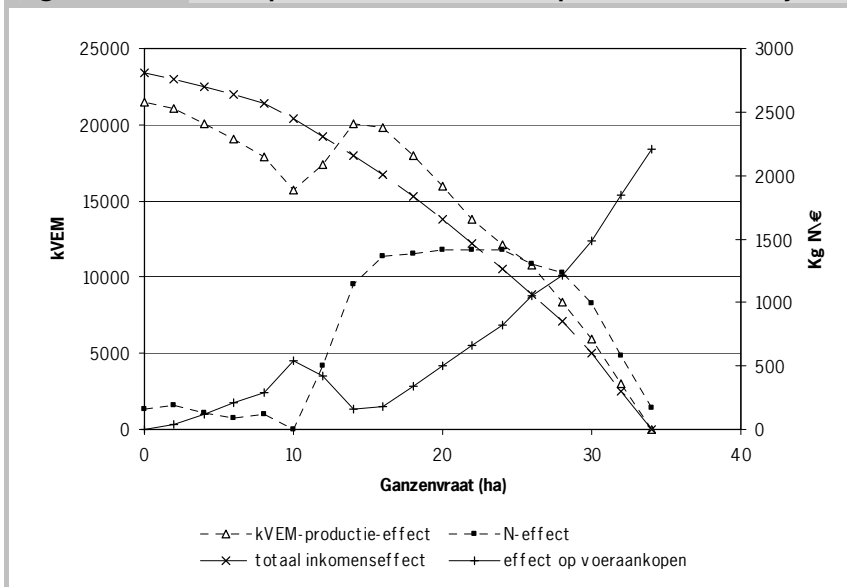
Modelberekeningen van het gedeerde inkomen met FIONA

Met het bedrijfsmodel FIONA is de ganzenvraat van overwinterende ganzen gesimuleerd. De primair optredende schade bedraagt in het model ongeveer 1.600 kVEM/ha opbrengstreductie van het grasland. Dit is opgebouwd uit 500 kVEM/ha reductie in het najaar, want dat is de hoeveelheid gras die de boer moet laten staan voor de fouragerende ganzen in de winter. Circa 650 kVEM/ha bedraagt de reductie van de bijgroei tot half april - het moment waarop de ganzen volgens aanname het land verlaten - en 450 kVEM is ingecalculeerd voor een groeivertraging in het grasland nadat de ganzen het land verlaten hebben bijvoorbeeld als gevolg van verslemping van de bodem die is opgetreden tijdens het verblijf van de ganzen. In geld uitgedrukt bedraagt het primaire effect € 320/ha bij een prijs voor gras van € 0,20/kVEM (prijsniveau 2008). Indien het gras tegen deze prijs op de markt zou (kunnen) worden verkocht, dan is dit ook inderdaad de geleden schade. In de praktijk is de markt voor (kuil)gras echter zeer beperkt en voor het overgrote deel vormt het gras voor de melkveebedrijven een intern product. Veel van de primair optredende schade kan op melkveebedrijven vermeden of gecompenseerd worden omdat gras niet het eindproduct is van deze bedrijven, maar melk en vlees. Het optimalisatiemodel zorgt ervoor dat het gedrag van de ondernemer zodanig wordt aangepast dat het uiteindelijke nadelige inkomenseffect zo klein mogelijk is onder de heersende condities.

Met FIONA zijn modelberekeningen uitgevoerd voor een gemiddeld melkveebedrijf van 41 ha bij verschillende intensiteiten (koeien per ha) en bij een oplopend aandeel van ganzenvraat op het bedrijf. Het blijkt dat afhankelijk van de hoeveelheid ganzenvraat op een bedrijf er verschillende maatregelen getroffen kunnen worden om de schade te beperken. In figuur 3.1 is dit uitgewerkt voor het intensieve bedrijf. Hier is een aantal effecten van ganzenvraat gegeven voor iedere variabele uitgedrukt ten opzichte van het laagste niveau in de reeks. Zo is op de linker y-as het verschil in kVEM productie (de energiewaarde van het gras) van het bedrijf gegeven ten opzichte van de maximale ganzenvraat, in dit geval 34 ha. Zonder ganzenvraat produceert het bedrijf in totaal ruim 21.000 kVEM meer dan bij 34 ha ganzenvraat. Op vergelijkbare wijze zijn op de rechter y-as de effecten weergegeven van het stikstofgebruik (N-effect), van de voeraanko-

pen (in €) en het totale inkomenseffect (in €). Het inkomen ligt zonder ganzenvraat ruim € 2.800 hoger dan bij 34 ha ganzenvraat. In het traject ertussen daalt dit inkomen niet gelijkmatig, maar eerst relatief langzaam en naar het maximum toe steeds sneller. De technische aanpassingen met betrekking tot de grasproductie laten een veel grilliger verloop zien. In eerste instantie reageert dit bedrijf door het kVEM-verlies op te vangen met extra (ruw)voeraankopen. Een daling van de totale kVEM-productie wordt verder ook beperkt door wat extra te maaien. Maaien geeft een relatief hogere opbrengst dan beweiden en hiermee kan het tekort aan wintervoer worden opgevangen en het kunstmestverbruik daalt daardoor iets. Bij 10 ha ganzenvraat volgt een andere strategie. Het kunstmestverbruik neemt dan plotseling sterk toe en er treedt daardoor een herstel op van de kVEM-productie. Er hoeft dan ook minder extra voer te worden aangekocht. De strategie werkt echter maar even. Al vanaf 14 ha ganzenvraat zet een nieuwe daling in van de kVEM-productie en zijn compenserende voeraankopen noodzakelijk.

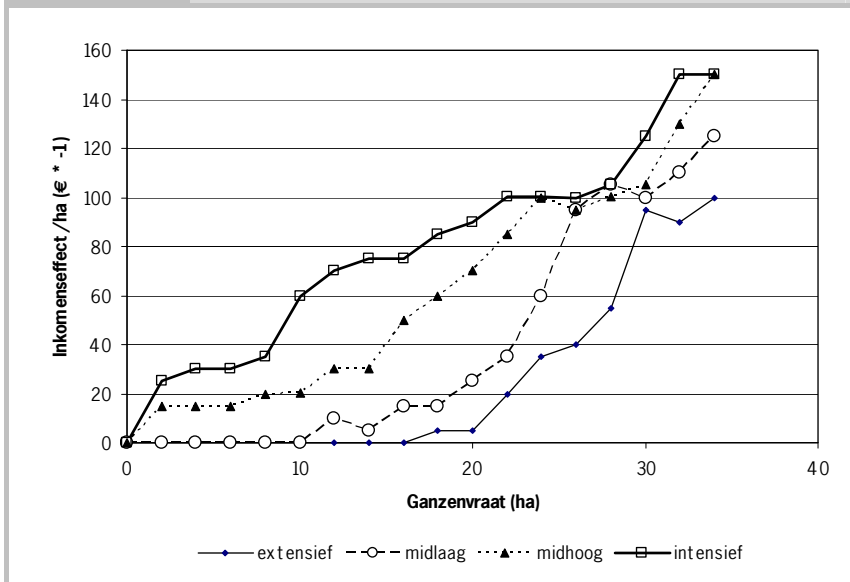
Figuur 3.1 Verloop van een aantal effecten op het intensieve bedrijf

In figuur 3.2 is het marginale inkomenseffect gegeven voor deze bedrijven van een oplopend aandeel ganzenvraat. Het marginale inkomenseffect laat zien hoeveel de schade toeneemt als er een extra hectare met schade bijkomt. In de

figuur correspondeert de lijn van het intensieve bedrijf met het verloop van de curve voor het totale inkomenseffect in figuur 3.1. In het begin zijn de marginale effecten bescheiden, bij 10 ha zijn de kosten van een extra hectare ganzenschade voor het intensieve bedrijf circa € 60. Aan het eind zijn die marginale kosten fors opgelopen, boven 30 ha ganzenschade nemen de kosten voor iedere extra ha schade met meer dan € 140 toe. In vergelijking met de geboden pakketvergoedingen (€ 102 beheersbijdrage/ha en een maximale vergoeding voor de directe vrachtschade van € 134/ha in 2007 en een veel hoger bedrag in 2008) blijft de modelmatig berekende schade van maximaal € 150/ha daar ruimschoots binnen.

Figuur 3.2 Berekende marginale inkomenseffect per hectare bij een oplopend aandeel ganzenvraat voor bedrijven ingedeeld naar vier intensiteitsklassen

Figuur 3.2 laat zien dat bij extensieve bedrijven (circa 1 melkkoe per hectare) er pas een inkomenseffect ontstaat vanaf 16 ha ganzenvraat. Dan heeft inmiddels bijna 40% van het bedrijf in de winter te maken met ganzenvraat. Vanaf 20 ha ganzenvraat loopt het bedrijfseconomische nadeel op extensieve bedrijven vrij snel op tot uiteindelijk circa € 100 per hectare als 83% van de bedrijfsoppervlakte is aangetast. Boven 83% schade kan met het huidige model de schade niet goed worden bepaald. Er moet in het model namelijk in het hele

beweidingsseizoen, dat in het voorjaar begint en doorloopt tot in de nazomer een minimale oppervlakte worden vrijgesteld voor de beweiding (tenzij gekozen wordt voor zomerstalvoeding. Dit betekent dus niet dat er boven 83% geen schade is, het zelfs aannemelijk dat de trend zich nog verder doorzet en dat de marginale schadebedragen voor de laatste hectares nog hoger zijn. Het meest intensieve bedrijf ondervindt direct al enig nadeel van ganzenvraat, dit loopt in dit geval uiteindelijk op tot circa € 150 per hectare wanneer nagenoeg het hele bedrijf (34 ha van de 41 ha) schade heeft.

Literatuur

De modelberekeningen beperken zich in deze studie tot schade die overwinterende ganzen veroorzaken in de melkveehouderijsector. Schade in de akkerbouwsector blijft hier buiten beschouwing, deze schade wordt uitvoerig onderzocht in het project 'gansen op de klei, zie bijvoorbeeld Van Bommel et al. (2006).

De opbrengstderving door ganzenvraat op grasland is in een aantal veldonderzoeken in West-Europa bestudeerd onder andere door Patton en Frame (1989), Bedard et al. (1986), Bruinderink (1989) en Percival et al. (1992). De bandbreedte aan opbrengstdervingen in deze studies ligt zo ongeveer tussen 300 en 1.900 kg ds per hectare voor weidesnedes en 500 tot 3.700 kg ds voor maaisnedes. In extreme situaties kan de opbrengstderving fors oplopen. Dit gegeven is ook gebruikt bij de schadeberekeningen door DLG die ten grondslag liggen aan de maximale vergoedingen in de pakketten voor de PSAN. DLG heeft zijn meest recente berekeningen gebaseerd op een interne notitie van Holshof en Vellinga (2007). Daarin is een maximale opbrengstderving als gevolg van overwinterende ganzen gesimuleerd van 3.217 kg ds/ha (dat kan optreden bij extreme begrazing en vervuiling in het geval dat de eerste snede een maaisnede is). Aan het einde van het seizoen kan een deel van de opbrengstderving weer worden goedgeemaakt. De optredende compensatie aan het einde van het seizoen kan volgens Holshof en Vellinga echter worden weggestreept tegen de verminderde kwaliteit van het gras op dat moment in het jaar.

3.2 Perceptie van boeren over de schade en de schaderegeling

Deze paragraaf bevat de resultaten uit de enquête. Allereerst wordt ingegaan op de respons van de enquêtes. Vervolgens worden een aantal kenmerken weergegeven van de groep deelnemers en niet-deelnemers aan de PSAN. Daar-

na wordt ingegaan op motieven voor deelname aan PSAN, de bedrijfstechnische en financiële inpasbaarheid van de regeling, de houding van boeren ten aanzien van deelname aan de PSAN en de mate van vertrouwen in overheidsinstanties die betrokken zijn bij de PSAN-regeling. Vervolgens wordt kort ingegaan op plannologische schaduwwerking volgens de boeren en de verwachting van respondenten ten aanzien van toename van het aantal ganzen in de toekomst. Tot slot wordt ingegaan op deelname aan de PSAN voor ganzenopvang in de toekomst. In paragraaf 2.3 is reeds aangehaald dat de enquête is gehouden op een moment dat er juist veel veranderingen in de regelgeving in voorbereiding waren. De resultaten zijn daarom niet representatief voor de nieuwe situatie.

Respons

De enquête is verzonden naar 386 boeren die in aanmerking konden komen voor de PSAN. Van de 386 verzonden enquêtes zijn er 184 terug ontvangen. Dit is een totale respons van 48%. Zeven enquêtes zijn later dan de aangegeven uiterlijke retourdatum terug ontvangen, zodat deze niet meer konden worden meegenomen in de analyse. De respons die bruikbaar is voor de analyse ligt hierdoor bijna twee procent lager. Tabel 3.1 geeft een overzicht van de respons van deelnemers en niet-deelnemers aan de PSAN per vereniging.

Er is geen blanco enquête geretourneerd, maar vrijwel elke vraag in de enquête kent een aantal blanco antwoorden. Hiermee is rekening gehouden tijdens de analyse. Tijdens de analyse wordt onderscheid gemaakt in antwoorden van deelnemers en niet-deelnemers aan de PSAN. In een aantal gevallen wordt onderscheid gemaakt in de antwoorden per vereniging. Bij de meeste resultaten in dit hoofdstuk is dit niet het geval, omdat het aantal respondenten bij een aantal verenigingen hiervoor te laag is.

Kenmerken deelnemers en niet-deelnemers PSAN

Tabel 3.2 geeft de verdeling weer van type bedrijven onder de respondenten waarbij onderscheid is gemaakt in deelnemers en niet-deelnemers PSAN. De grootste groep bestaat uit melkveebedrijven. Bedrijven met alleen schapen vormt de tweede grootste groep. Onder de groep niet-deelnemers bevindt zich een aantal akkerbouwbedrijven.

Tabel 3.1 Responspercentage per vereniging						
Vereniging	Aantal deelnemers	Aantal niet-deelnemers	Respons aantal deelnemers	Respons aantal niet-deelnemers	Respons deelnemers (%)	Respons niet-deelnemers (%)
Sudwesthoeke	152	14	78	4	51	29
Weststellingwerf	17	9	9	5	53	56
Om 'e Koaien	22	-	7	-	32	-
De Fjurlannen	52	-	32	-	62	-
Guozzekrite	16	104	7	42	44	40

Type bedrijf	Deelnemers PSAN	Niet-deelnemers PSAN
Melkveebedrijf (<i>n</i> =137)	115	22
Schapebedrijf (<i>n</i> =20)	8	12
Akkerbouwbedrijf (<i>n</i> =9)	0	9
Jongvee opfok (<i>n</i> =6)	5	1
Overig (<i>n</i> =7)	5	2
Onbekend (<i>n</i> =5)	0	5

Van de in totaal 184 respondenten geven er 169 aan dat het bedrijf gangbaar is. Acht bedrijven zijn biologisch. Eén respondent geeft aan zowel gangbaar als biologisch te zijn. Eén respondent heeft geen landbouwbedrijf. Vijf respondenten geven geen indicatie.

Motieven voor deelname PSAN

Veel boeren nemen deel aan ganzenopvang sinds het ontstaan van de PSAN-regeling of zelfs in de periode daarvoor. In de periode voor de invoering van PSAN werd deelgenomen aan experimentele opvanggebieden voor ganzenopvang. Aan de deelnemers is gevraagd wat motieven zijn geweest voor deelname aan de regeling (tabel 3.3). De verdeling van de antwoorden is procentueel weergegeven.

Uit de antwoorden van de respondenten komt naar voren dat zekerheid van schadevergoeding per hectare en automatische taxatie van schade van grote invloed zijn geweest om deel te nemen aan de regeling. Wat betreft het regelen van organisatorische zaken door de ANV, een positief imago voor agrarische bedrijven in het gebied, contractduur van 6 jaar, inpasbaarheid van ganzenpakketten op bedrijf en betrokkenheid ANV vindt meer dan de helft van de deelnemers onder de respondenten dat deze factoren van invloed zijn geweest (zie tabel 3.3).

Deelname op advies van ANV/voorlichter, interesse voor agrarisch natuurbeheer, minder schade op percelen dan aan vergoeding wordt ontvangen en deelname op advies van collega boeren spelen een minder belangrijke rol als het gaat om motieven voor deelname aan de PSAN. Een aantal respondenten geeft aan dat schade op percelen juist hoger is dan aan variabele inkomsterijving (schadevergoeding) wordt ontvangen.

Tabel 3.3 Motieven als aanleiding voor deelname de PSAN (%)				
	Grote invloed	Invloed	Geringe invloed	Geen invloed
Zekerheid schadevergoeding per hectare. <i>(n=129)</i>	47	42	9	3
Schade wordt automatisch getaxeerd. <i>(n=129)</i>	31	49	10	10
ANV regelt organisatorische zaken. <i>(n=122)</i>	33	39	16	12
Positief imago voor agrarische bedrijven in het gebied. <i>(n=124)</i>	15	44	23	18
Contractduur van 6 jaar geeft zekerheid. <i>(n=124)</i>	27	28	22	23
Ganzenpakketten inpasbaar op bedrijf. <i>(n=125)</i>	17	36	24	23
Betrokkenheid ANV. <i>(n=123)</i>	15	36	27	22
Interesse voor agrarisch natuurbeheer. <i>(n=125)</i>	14	30	30	26
Op advies van ANV/voorlichter. <i>(n=123)</i>	4	20	24	53
Schade is over het geheel gezien minder dan de vergoeding welke ik ontvang. <i>(n=103)</i>	4	14	25	57
Op advies van collega. <i>(n=123)</i>	7	11	20	62

Bovenstaande tabel geeft een beeld van motieven die van invloed zijn geweest om deel te nemen aan de PSAN. Echter 42 van de 133 deelnemende respondenten geven aan dat andere motieven een rol hebben gespeeld. In tabel 3.4 is een overzicht weergegeven van factoren die van invloed zijn geweest om sinds seizoen 2007-2008 minder oppervlakte aan PSAN af te sluiten of in het geheel niet meer deel te nemen aan de PSAN. Of er verschillen zijn in de antwoorden tussen de groep deelnemers en niet-deelnemers is statistisch getoetst (Mann-whitney-toets). Het achtergronddocument bij deze studie (Dirks, 2008) gaat dieper op deze materie in.

Het belangrijkste motief bij zowel deelnemers als niet-deelnemers is dat geen wijzigingen mogen worden aangebracht in de oppervlakte van het bouwplan gedurende een periode van 6 jaar.¹ Wanneer men bijvoorbeeld intekent met 10 ha grasland en 10 ha bouwland, dan moet ook gedurende een periode van zes jaar 10 ha grasland en 10 ha bouwland worden aangeboden aan ganzen.

¹ In recentere PSAN-pakketten is een aantal van de hier geconstateerde nadelen weggenomen.

Hierdoor kan niet meer worden geschoven in het bouwplan. Er is geen sprake van een significant verschil tussen de groep deelnemers en niet-deelnemers ten aanzien van deze factor ($P=0,698$).

Een tweede belangrijke factor volgens de respondenten is dat schade veroorzaakt door ganzen op percelen hoger is dan aan vergoeding wordt ontvangen. Vooral bij deelnemers van de vereniging Fjurlannen geeft een groot deel van de respondenten aan dat een hogere schade op percelen dan aan schadevergoeding wordt ontvangen van grote invloed is geweest om minder oppervlak aan beheerspakketten af te sluiten. Er is tevens sprake van een significant verschil tussen de groep deelnemers en niet-deelnemers ($P=0,034$). Bij de groep niet-deelnemers speelt deze factor een grotere rol dan bij de groep deelnemers.

Bedrijfstechnische inpasbaarheid van beheerspakketten

Bij deelname aan de PSAN wordt onderscheid gemaakt in 4 typen beheerspakketten. Respondenten geven aan dat 93% van de pakketten die zij hebben afgesloten bestaat uit beheerspakket 'grasland voor ganzen'. Eén van de beheersvoorwaarden betreft een beperking van de beweidingdruk tot 0,45 GVE/ha in het winterseizoen. Bijna een kwart van de deelnemers ervaart deze voorwaarde als (groot) knelpunt. Bij niet deelnemers ervaart 46% deze voorwaarde als een (groot) knelpunt. Van de niet-deelnemers die deze beheersvoorwaarde als een knelpunt ervaart heeft ruim de helft (53%) een schapenbedrijf. Onderstaande knelpunten ten aanzien van de beheersvoorwaarde worden veelal door de respondenten aangegeven:

- schapen moeten worden opgehokt gedurende de winterperiode/vanaf 1 februari;
- het uitscharen van schapen om te voldoen aan de voorwaarde 0,45 GVE/ha ervaren boeren als een gepuzzel;
- beweiding met jongvee mag vanaf 1 november tot 1 februari met 0,45 GVE/ha in tegenstelling tot melkvee dat mag grazen tot 15 november;
- schapen grazen vaak bij elkaar. Bij wisseling/omweiden van percelen raken schapen elkaar soms kwijt en komen in de sloot terecht.

Daarnaast is een aantal respondenten van mening dat ganzen voornamelijk grazen op percelen waar het gras kort is. Begrazing door schapen op graslandpercelen met meer dan de toegestane 0,45 GVE per hectare gedurende de winterperiode zien boeren dan ook niet als een beperking voor ganzen. Schapen houden de grasmat kort zodat een te lange grassnede wordt voorkomen.

Financiële inpasbaarheid van beheerspakketten

De hoogte van de schadevergoeding speelt zoals al eerder naar voren is gebracht een belangrijke rol bij deelname aan ganzenopvang. Van de groep deelnemers aan de PSAN onder de respondenten geeft ruim de helft (55%) aan dat de vaste beheersbijdrage voor pakket 'grasland voor ganzen' voldoende/ruim voldoende is. Bij niet-deelnemers ligt dit percentage lager, namelijk 38%. De maximum vergoeding voor variabele inkomstenderving vinden zowel deelnemers (85%) als niet-deelnemers (92%) onvoldoende/ruim onvoldoende (tabel 3.5).

Houding van boeren ten aanzien van deelname aan PSAN

Het toetsen van de houding van boeren ten aanzien van deelname aan PSAN geeft in het seizoen 2007/2008 een aardig beeld hoe men denkt over ganzenopvang en de regeling in het bijzonder. Zowel aan deelnemers als aan niet-deelnemers is een aantal stellingen voorgelegd die betrekking hebben op de PSAN-regeling en agrarisch natuurbeheer in het algemeen.

- Zoals verwacht geven zowel deelnemers als niet-deelnemers onder de respondenten aan dat de maximale schadevergoeding (plafond) in de PSAN moet worden afgeschaft. Dit is geheel in lijn met de andere resultaten omtrent de perceptie van respondenten over de hoogte van de schadevergoeding.
- Boeren vinden zichzelf over het algemeen goede natuurbeheerders van het platteland. Dit geeft mogelijk aan dat boeren open staan voor natuurbeheer zoals ganzenopvang.
- Bij de stelling 'het bieden van rust aan ganzen vind ik beter dan verjagen' is een significant verschil waarneembaar tussen deelnemers en niet-deelnemers PSAN. Deelnemers aan de PSAN zijn het met deze stelling duidelijk meer mee eens dan de groep niet-deelnemers.
- Over het algemeen vinden de respondenten dat agrarisch natuurbeheer een vanzelfsprekend onderdeel is van de bedrijfsvoering.
- De duur van de PSAN-overeenkomst vinden niet-deelnemers veelal niet inpasbaar binnen de bedrijfsvoering, in tegenstelling tot het merendeel van de groep deelnemers die een zesjarige overeenkomst wel inpasbaar vinden. Over de inpasbaarheid van de PSAN-regeling binnen de bedrijfsvoering zijn de deelnemers eveneens positiever gestemd dan de groep niet-deelnemers.

Tabel 3.4		Factoren om niet meer (minder) deel te nemen aan de PSAN (%)			
		Grote invloed	Invloed	Geringe invloed	Geen invloed
Er mogen geen wijzigingen worden aangebracht in de oppervlaktes van het bouwplan gedurende een periode van 6 jaar. ($P=0,698$)	Deelnemers ($n=36$)	69	14	3	14
	Niet-deelnemers ($n=43$)	73	14	4	9
Schade op percelen is hoger dan maximaal te ontvangen beheersbijdrage. $a)$ ($P=0,034$)	Deelnemers ($n=36$)	50	8	8	33
	Niet-deelnemers ($n=43$)	65	23	5	7
Sinds dit jaar kan alleen een zesjarige overeenkomst worden afgesloten. $a)$ ($P=0,035$)	Deelnemers ($n=35$)	40	14	14	31
	Niet-deelnemers ($n=45$)	58	20	11	11
Beheersvoorwaarden van pakket slecht inpasbaar binnen mijn bedrijfsvoering. $a)$ ($P=0,049$)	Deelnemers ($n=34$)	38	18	9	35
	Niet-deelnemers ($n=45$)	53	22	14	11
Onzekerheid in ontwikkeling schade op percelen door overwinterende ganzen in de toekomst (aankomende 5 jaar). $a)$ ($P=0,042$)	Deelnemers ($n=34$)	32	21	15	32
	Niet-deelnemers ($n=42$)	48	29	12	12
Op advies van agrarische natuurvereniging. ($P=0,366$)	Deelnemers ($n=35$)	17	17	17	49
	Niet-deelnemers ($n=43$)	19	26	19	37
Angst voor planologische schaduwwerking.	Deelnemers	-	-	-	-
	Niet-deelnemers ($n=39$)	10	38	31	21
Regeling te ingewikkeld.	Deelnemers	-	-	-	-
	Niet-deelnemers ($n=39$)	15	18	26	41
Schade op percelen is hoger dan maximaal te ontvangen beheersbijdrage. $a)$ ($P=0,034$)	Deelnemers ($n=36$)	50	8	8	33
	Niet-deelnemers ($n=43$)	65	23	5	7
Sinds dit jaar kan alleen een zesjarige overeenkomst worden afgesloten. $a)$ ($P=0,035$)	Deelnemers ($n=35$)	40	14	14	31
	Niet-deelnemers ($n=45$)	58	20	11	11

$a)$ Er is sprake van een significant verschil tussen de groep deelnemers en niet-deelnemers PSAN (Mann-Whitney rangcorrelatie-toets).

Tabel 3.5   **Tevredenheid vergoeding beheerspakket grasland voor ganzen (%)**

		Ruim vol- doende	Voldoende	Onvol- doende	Ruim on- voldoende
Vaste beheersbijdrage van € 102 per hectare. ($P=0,145$)	Deelnemers (n=131)	9	46	25	20
	Niet-deelnemers (n=43)	0	38	41	21
Maximum variabele Inkomstenderving van € 134 per hectare. ($P=0,10$)	Deelnemers (n=129)	2	13	30	55
	Niet-deelnemers (n=43)	0	8	18	74

- Het merendeel van de respondenten vindt de PSAN-regeling complex. De groep niet-deelnemers is hierover negatiever gestemd dan de groep deelnemers. Mogelijk vormt de complexiteit van de regeling een drempel om een overeenkomst af te sluiten.
- Over de stelling dat deelname aan de PSAN eventueel geld mag kosten zijn de respondenten het vrijwel unaniem eens dat de regeling geen geld mag kosten
- De respondenten zijn het sterk oneens over de stelling dat het niet mogen aanbrengen van veranderingen in het bouwplan gedurende een periode van zes jaar inpasbaar is binnen de bedrijfsvoering. Dit komt eveneens naar voren bij een aantal andere vragen uit de enquête.

Vertrouwen in organisaties die betrokken zijn bij de PSAN

Aan respondenten is gevraagd in hoeverre er sprake is van vertrouwen in (overheid)organisaties die een belangrijke rol spelen bij deelname aan SAN. Hieruit komt naar voren dat zowel deelnemers als niet-deelnemers aan de PSAN een groot vertrouwen hebben in de eigen Agrarische Natuurvereniging (ANV). Vertrouwen in Dienst Regelingen (DR) en het ministerie van LNV is bij zowel deelnemers als niet-deelnemers minder dan het vertrouwen in de eigen ANV. Gebrek aan vertrouwen kan mogelijk te maken hebben met ervaringen ten aanzien van ganzenopvang in het verleden. Uit een vervolgvraag die aan respondenten is gesteld komt naar voren dat bijna de helft van de deelnemers en ruim meer dan de helft van de niet-deelnemers eerder negatieve ervaringen met de overheid heeft gehad (tabel 3.6).

	Eerdere positieve en negatieve ervaringen met de overheid ten aanzien van deelname aan ganzenopvang (%)			
	Positieve ervaring	Negatieve ervaring	Positieve en negatieve ervaring	Geen positieve of negatieve ervaring
Deelnemers (n= 124)	6	40	2	52
Niet deelnemers (n= 46)	6	40	2	52

Dit is mogelijk een verklaring waarom het vertrouwen in overheidsorganisaties zoals het ministerie van LNV en Dienst Regeling gering is. Door respondenten wordt ook een aantal keren naar voren gebracht dat de overheid een onbetrouwbare partner is bij het ganzenopvangbeleid. Hieronder volgt een over-

zicht van enkele genoemde positieve en negatieve ervaringen die door de respondenten uit de enquête naar voren worden gebracht.

Positieve ervaringen

- Zekerheid beheersvergoeding.
- PSAN wordt nu geregeld via de Agrarische Natuurvereniging.

Negatieve ervaringen

- Overheid stemt de vergoedingen onvoldoende af op de ganzendruk.
- Overheid verandert vaak de regeling op een eenzijdige wijze en in het nadeel van de boer.
- Dienst regelingen is star ten aanzien van organisatiekostenvergoeding voor ANV om ganzenopvang mogelijk te maken.
- Late uitbetaling van schadevergoeding.
- Er wordt een ondoorzichtbaar beleid gevoerd.
- Veranderingen in schadevergoeding in het nadeel van de boer.
- Biologische bedrijfsvoering ten aanzien van beweiding en wijze van taxatie zijn in strijd met elkaar.
- Zware sancties voor de boer wanneer volgens de overheid niet aan de beheersvoorwaarden wordt voldaan.
- Onbetrouwbare en bureaucratische houding van de overheid.
- Ontevredenheid over methode van taxatie.

Vervolgens is aan respondenten de vraag gesteld wie verantwoordelijk wordt geacht voor de opvang van ganzen. Hieruit blijkt dat respondenten vinden dat voornamelijk de overheid verantwoordelijk is voor ganzenopvang (zie tabel 3.7), ondanks dat het vertrouwen in de overheid matig is. Daarnaast vinden respondenten dat ook de agrarische natuurvereniging, natuurorganisaties en agrariërs zelf verantwoordelijk zijn voor ganzenopvang.

Tabel 3.7		Verantwoordelijk ganzenopvang volgens deelnemers en niet-deelnemers PSAN (%)				
	Overheid	ANV	Natuurorganisaties	Agrariërs	Overig	
Deelnemers (<i>n=130</i>)	49	16	16	13	6	
Niet-deelnemers (<i>n=49</i>)	49	15	18	10	8	

Planologische schaduwwerking

Aan respondenten is de vraag gesteld of zij planologische schaduwwerking verwachten in de toekomst door het ganzenopvangbeleid. Hierbij is onderscheid gemaakt in planologische schaduwwerking in de vorm van lagere grondprijzen, moeilijk verhandelen van grond en verandering van bestemmingswijziging grond naar natuur.

Uit de antwoorden van de respondenten komt naar voren dat voornamelijk niet-deelnemers planologische schaduwwerking verwachten in tegenstelling tot deelnemers aan de PSAN (tabel 3.8). In het gebiedsplan van foerageergebieden voor overwinterende ganzen en smienten van provincie Friesland staat echter beschreven dat de begrenzing van ganzenopvanggebieden geen planologische consequenties mag hebben.

Tabel 3.8		Verwachting planologische schaduwwerking door het ganzenopvangbeleid (%)	
		Ja	Nee
Leidt tot lagere grondprijzen	Deelnemers (<i>n</i> =121)	39	61
	Niet-deelnemers (<i>n</i> =42)	64	36
Grond is moeilijker te verhandelen	Deelnemers (<i>n</i> =118)	40	60
	Niet-deelnemers (<i>n</i> =43)	65	35
Leidt tot bestemmingswijziging naar natuur	Deelnemers (<i>n</i> =117)	54	46
	Niet-deelnemers (<i>n</i> =42)	74	26
Leidt tot lagere grondprijzen	Deelnemers (<i>n</i> =121)	39	61
	Niet-deelnemers (<i>n</i> =42)	64	36
Grond is moeilijker te verhandelen	Deelnemers (<i>n</i> =118)	40	60
	Niet-deelnemers (<i>n</i> =43)	65	35

Verwachting toename schade op percelen door ganzen

Aan respondenten is gevraagd of men verwacht dat de totale schade veroorzaakt door overwinterende ganzen gaat toenemen aankomende 5 jaar. In tabel 3.9 t/m 3.11 zijn de antwoorden van de respondenten weergegeven.

Tabel 3.9		Verwachting toename schade op percelen door overwinterende ganzen aankomende vijf jaar (%)				
	Sterke toename	Toename	Blijft gelijk	Afname	Sterke afname	
Deelnemers (<i>n=130</i>)	32	58	10	0	0	
Niet-deelnemers (<i>n=49</i>)	31	55	12	2	0	
<i>(P=0,589)</i>						

Tabel 3.10		Verwachting toename schade op percelen door overzomerende ganzen aankomende vijf jaar (%)				
	Sterke toename	Toename	Blijft gelijk	Afname	Sterke afname	
Deelnemers (<i>n=129</i>)	34	50	16	1	0	
Niet-deelnemers (<i>n=48</i>)	35	56	6	2	0	
<i>(P=0,495)</i>						

Tabel 3.11		Eventuele toename van overwinterende ganzen gezien als probleem (%)			
	Groot probleem	Probleem	Enigszins als probleem	Geen probleem	
Deelnemers (<i>n=130</i>)	32	38	26	4	
Niet-deelnemers (<i>n=49</i>)	45	43	12	0	
<i>a) (P=0,02)</i>					
<i>a) Er is sprake van een significant verschil tussen de groep deelnemers en niet-deelnemers PSAN (Mann-Whitney-rangcorrelatietoets).</i>					

Uit de antwoorden van respondenten komt naar voren dat zowel deelnemers als niet-deelnemers een toename verwachten van overwinterende en overzomerende ganzen in de aankomende vijf jaar. Niet-deelnemers ervaren een toename van ganzen als een groter probleem dan deelnemers aan PSAN ($P=0,02$). Over het algemeen kan worden gezegd dat zowel deelnemers als niet-deelnemers een toename van ganzen verwachten en dit zien als een probleem. Wat voor gevolgen een toename van ganzen heeft voor deelname aan de PSAN is niet specifiek naar gevraagd in de enquête. Dit zal naar verwachting afhangen van de voorwaarden van de regeling in de toekomst. In de volgende paragraaf wordt besproken waar deelname aan de PSAN in de toekomst van afhankelijk is.

Deelname aan de PSAN in de toekomst

Voor continuering van het ganzenopvangbeleid is aan respondenten de vraag gesteld of zij deelname in de toekomst zullen voortzetten. Van de groep deelnemers verwacht 70% deelname aan de PSAN te zullen voortzetten en 30% verwacht deelname aan de PSAN niet te zullen voortzetten (zie tabel 3.12).

Tabel 3.12	Verwachting deelname de PSAN in toekomst (%)			
	Weer waar- schijnlijk	Waarschijn- lijk	Onwaar- schijnlijk	Zeer onwaar- schijnlijk
Deelnemers (<i>n=128</i>)	24	46	15	15
Niet-deelnemers (<i>n=46</i>) (<i>P=0,363</i>)	24	57	13	7

Aan niet-deelnemers is de vraag gesteld of zij in de toekomst verwachten *weer* deel te gaan nemen aan de PSAN, 80% van de niet-deelnemers verwacht in de toekomst *weer deel*/te gaan nemen aan de PSAN en 20% acht deelname onwaarschijnlijk. Het gegeven dat 80% procent van de niet-deelnemers weer deel wil gaan nemen aan ganzenopvang hangt mogelijkwijze samen met het tijdstip waarop de enquête is gehouden. Op dat moment waren er al signalen dat de regeling aangepast zou worden. Er is geen significant verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers de PSAN ten aanzien van deelname aan de regeling in de toekomst .

Ondanks deze hoge positieve verwachting ten aanzien van deelname aan de PSAN, geven respondenten aan dat deelname afhankelijk is van ontwikkeling van de regeling in de toekomst. Een aantal punten:

- schade moet voldoende (volledig) worden gecompenseerd;
- regeling moet voldoende flexibel zijn;
- geen beperkingen op wisselbouw;
- regeling moet inpasbaar zijn in bedrijfsvoering (geen onwerkbaar voorwaarden);
- contracten voor een periode van 1 jaar in plaats van 6 jaar;
- acceptabele regeling;
- toename van het aantal ganzen en vernieling van de grasmat (structuurschade).

3.3 Planologische schaduwwerking

Literatuur

Planologische schaduwwerking en de daarmee samenhangende planschade zijn begrippen met zowel een economische als juridische betekenis. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat ook al zou je economisch een bepaalde planschade heel aanneemelijk kunnen maken, het nog ziet zo is dat daarmee een compensatie in juridische zin automatisch geregeld is. Hier zal worden getracht te achterhalen of er in economische zin 'planschade' zou kunnen optreden en ook daadwerkelijk is opgetreden bij de aanwezig van ganzenfoeragegebieden.

In theorie hangt de grondprijs in het agrarische gebied samen met de constante waarde van alle toekomstige netto-opbrengsten (Buurman, 2003 en Luijt et al., 2003). Dit betekent bijvoorbeeld dat volgens die theorie een volledig gecompenseerde schade niet zou moeten leiden tot een daling van de grondprijs.

In Nederland zorgt vooral de Wet op de ruimtelijke ordening (WRO) voor een waardeverandering in de grondmarkt. Door de grond verschillende bestemmingen te geven worden in feite segmenten gecreëerd waarbinnen de mobiliteit en de prijsvorming aan een eigen dynamiek onderhevig zijn (Luijt et al., 2003). In artikel 6 van de WRO (nieuwe WRO) is het beginsel van de planschadecompensatie opgenomen. Bestemmingwijzigingen door plannen in het landelijke gebied die binnen het kader van de WRO vallen zullen daardoor eerder in aanmerking komen voor planschadecompensatie dan veranderingen die buiten deze wet om geregeld zijn.

Uitkomsten infogramma

Op basis van de begrenzingen van de door de provincies aangewezen foeragegebieden over 2005 en 2006 (onder andere in Zuid-Holland bestaan daar verschillen tussen) zijn uit infogramma per provincie de transacties binnen en buiten foeragegebieden opgevraagd. Tabel 3.13 geeft een overzicht van de het aantal transacties en de gemiddelde prijs van los grasland, tabel 3.14 geeft eenzelfde overzicht voor transacties van los bouwland.

Tabel 3.13 levert geen eenduidig beeld op wat betreft de grondprijzen van los grasland binnen ganzenfoeragegebieden in verhouding tot daarbuiten. In Friesland en Zuid-Holland is de grondprijs van los grasland binnen ganzenfoeragegebieden in 2005 lager dan daarbuiten, maar in 2006 niet. In beide provincies lag de gemiddelde prijs van los grasland in 2006 binnen ganzenfoeragegebieden hoger dan in 2005, terwijl de prijsontwikkeling buiten de foeragegebieden landelijk een licht negatieve trend liet zien. Buiten Fries-

land en Zuid-Holland zijn er voor los bouwland geen aantoonbare prijsverschillen gevonden in de prijs van los grasland. Ook tabel 3.14 over los bouwland levert geen eenduidig beeld op. In de provincie Gelderland is de grondprijs voor los bouwland in 2005 binnen de ganzenfoerageergebieden fors lager dan daarbuiten. Het verschil bedraagt daar ruim € 8.500 per hectare, maar dat is maar net significant. In de provincie Zeeland ligt de prijs binnen ganzenfoerageergebieden voor los bouwland in 2005 met een grotere zekerheid € 1.600 per hectare hoger dan daarbuiten. En in de provincie Friesland ten slotte is de prijs van los bouwland buiten de ganzenfoerageergebieden van 2005 op 2006 toegenomen, terwijl die daarbinnen afnam. In 2006 leidde dat tot een significant lagere prijs binnen de ganzenfoerageergebieden. In de overige provincies waren de gemiddelden niet aantoonbaar verschillend, of waren er binnen de ganzenfoerageergebieden onvoldoende transacties om de test te kunnen uitvoeren. Het aantal transacties per 1.000 ha landbouwgrond is in 2005 binnen de foerageergebieden in Nederland wat hoger (5 per 1.000 ha) dan daarbuiten (4,4 per 1.000 ha). In 2006 is echter het aantal transacties per 1.000 ha landbouwgrond vrijwel gelijk aan het aantal daarbuiten (in beide gevallen circa 4,8 per 1.000 ha). Over de oorzaken van de soms grote verschillen tussen prijzen van landbouwgrond binnen en buiten ganzenfoerageergebieden in een aantal provincies kan hier nog geen uitsluitel worden gegeven. Mogelijke oorzaken zijn verschillen in kwaliteit van de grond binnen en buiten de foerageergebieden (vooral in Noord-Holland en Zuid-Holland bestaan er grote kwaliteitverschillen vanwege de grote verscheidenheid aan landschapstypen aldaar), verschillen in de verhouding tussen de verhandelde hoeveelheid grasland en bouwland binnen en buiten de f-gebieden en verschillen in ligging ten opzichte van stedelijk gebied. Maar ook de aanwijzing van de ganzenfoerageergebieden kan in deze gevallen nog niet als een mogelijke oorzaak worden uitgesloten.

Wat betreft verschillen in verhandelde hoeveelheden grasland en bouwland binnen en buiten de foerageergebieden kan via een vergelijking tussen tabel 3.13 en tabel 3.14 worden geconstateerd dat binnen foerageergebieden over het algemeen het aandeel transacties van los grasland hoger ligt dan daarbuiten.

Mening van grondmarktdeskundigen

De informatie die grondmarktdeskundigen van DLG uit Friesland en West-Nederland en van de grondkamer uit noord Nederland hebben verstrekt sluit aan bij het beeld dat via infogroma naar voren komt. De deskundigen bij DLG hebben geen aanwijzingen dat er verschillen bestaan in grondprijs binnen en buiten ganzenfoerageergebieden als gevolg van de instelling ervan. Wel gaven ze aan dat als er al verschillen zouden bestaan, dat dan de oorzaken hiervan niet zo een-

voudig zijn te achterhalen. Bij de grondkamer was er ten minste één lid (uit de provincie Groningen) voor wie wel vaststond dat de grondprijzen binnen de foerageergebieden lager zouden zijn dan daarbuiten, maar dit zou eerder liggen aan de aanwezigheid van de ganzen dan aan de instelling als foerageergebied. Met andere woorden: ook zonder de aanwijzing als foerageergebied zou de grondprijs op plekken waar ganzen voorkomen, lager zijn.

Tabel 3.13 Transacties van los grasland met agrariërs als koper, binnen en buiten ganzenfoerergebieden (f-gebieden) over 2005 en 2006

Provincie	Aantal transacties		Gemiddelde prijs per ha		prijs per ha in f-gebied als percentage van de prijs in niet-f-gebied
	buiten f-gebieden	binnen f-gebieden	buiten f-gebieden	binnen f-gebieden	
<i>2005</i>					
Friesland	597	139	21.071	19.898	94 b)
Gelderland	570	28	38.591	43.648	113
Groningen	130	5	20.762	21.983	106
Noord-Holland	217	8	26.161	19.116	73
Overijssel	546	10	29.291	20.845	71
Zuid-Holland	154	12	34.054	28.182	83 b)
<i>2006</i>					
Friesland	823	95	23.302	23.786	102
Gelderland	470	14	33.600	28.327	84
Groningen	171	6	22.371	25.537	101
Zuid-Holland	196	33	31.946	32.659	102

a) De gemiddelden zijn met een zekerheid van 95% niet aan elkaar gelijk; b) De gemiddelden zijn met een zekerheid van 99% niet aan elkaar gelijk.

Tabel 3.14 Transacties van los bouwland met agrariërs als koper, binnen en buiten ganzenfoerageergebieden (f-gebieden) over 2005 en 2006

Provincie	Aantal transacties		Gemiddelde prijs per ha		prijs per ha in f-gebied als percentage van de prijs in niet-f-gebied
	buiten f-gebieden	binnen f-gebieden	buiten f-gebieden	binnen f-gebieden	
<i>2005</i>					
Friesland	107	4	22.256	23.229	104
Gelderland	374	12	33.525	24.327	3 a)
Limburg	656	7	35.171	30.286	86
Zeeland	237	24	29.073	30.676	106 b)
<i>2006</i>					
Friesland	175	36	24.043	23.642	91 b)
Gelderland	432	7	35.876	28.571	80
Zeeland	234	10	30.309	29.660	98

a) De gemiddelden zijn met zekerheid van 95% niet aan elkaar gelijk; b) De gemiddelden zijn met een zekerheid van 99% niet aan elkaar gelijk.

4 Conclusies, discussie en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Algemeen

De perceptie van boeren over de hoogte van de schade door overwinterende ganzen overtreft het bedrijfseconomische nadeel dat via modelberekeningen met FIONA is berekend. De modelberekeningen houden rekening met aanpassingen die in de bedrijfsvoering zouden kunnen worden doorgevoerd en die niet meteen aan de hoeveelheid geproduceerd gras in het voorjaar kunnen worden afgemeten. Dit minder direct zichtbare deel van de bedrijfsresultaten verklaart voor een groot deel het verschil tussen perceptie en modelberekening.

De perceptie van boeren over de hoogte van de schade en de daarop afgestemde vergoeding voor de ganzenopvang zijn van doorslaggevend belang bij het al dan niet aangaan van een overeenkomst voor ganzenopvang.

Motieven

Belangrijke motieven voor deelname aan de PSAN zijn volgens de respondenten de zekerheid van schadevergoeding per hectare en automatische taxatie van schade. Een algemeen genoemde reden door respondenten om deel te nemen aan de PSAN is dat het gebied eenmaal is aangewezen als ganzenopvanggebied waardoor het verjagen van ganzen niet meer is toegestaan. Ook geven de respondenten min of meer aan dat de ganzen blijven komen en weinig andere opties voor handen liggen.

Twee aspecten komen nadrukkelijk naar voren als het gaat om motieven voor het afsluiten van minder hectares aan de PSAN in seizoen 2007-2008. Deze zijn dat geen wijzigingen mogen worden aangebracht in het bouwplan gedurende een periode van zes jaar en de maximale uitkering van de schade, het zogenoemde schadeplafond.

Verder zijn er significante verschillen in de antwoorden tussen deelnemers en niet-deelnemers de PSAN, ten aanzien van de duur van de overeenkomst, inpasbaarheid van beheerspakketten en onzekerheid in schadeontwikkeling in de toekomst. De enquête betreft echter een momentopname en een deel van de uitkomsten is niet representatief voor de veranderingen in het ganzenopvangbeleid die in 2008 zijn doorgevoerd. Aan het ongenoegen van niet-deelnemers, zoals van de vereniging Guozzekrite, is inmiddels tegemoetgekomen. Geruchten over de ophanden zijnde veranderingen deden zich al voor toen de enquête ge-

houden werd en dat verklaart mogelijk ook de hoge score onder niet-deelnemers om in de toekomst weer te gaan deelnemen aan de PSAN.

Knelpunten

Over de financiële inpasbaarheid van pakketten zijn de meningen van respondenten vrij eenduidig. Zowel deelnemers als niet-deelnemers vinden de vaste beheersbijdrage bij deelname aan de PSAN over het algemeen voldoende. De maximale variabele vergoeding (plafond) voor daadwerkelijk geleden schade vinden beide groepen in 2007/2008 ontoereikend.

Ten aanzien van de bedrijfstechnische inpasbaarheid is er één beheersmaatregel die in het oog springt, namelijk de beperking in beweiding met 0,45 GVE per hectare. Vooral niet-deelnemers onder de respondenten ervaren de beperking in beweiding als een groot knelpunt en circa de helft hiervan betreft schapbedrijven. Ten aanzien van intensiteit van melkveebedrijven valt op dat gemiddeld intensieve melkveebedrijven de beheersmaatregel 'maaien en bloten om te lang gras te voorkomen', in verhouding vaker als een licht knelpunt ervaren dan intensieve en extensieve bedrijven. Ten aanzien van het beheerspakket 'grasgroenbemester maïsland' kan worden vermeld dat het onderploegen van de grasgroenbemester voornamelijk door respondenten van akkerbouwbedrijven als een knelpunt wordt ervaren.

Houding

Over het algemeen is de houding ten aanzien van deelname aan de PSAN bij deelnemers positiever gestemd dan bij de niet-deelnemers. Een opvallend verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers is onder andere de stelling 'het bieden van rust aan ganzen vind ik beter dan verjagen'. Niet-deelnemers vinden deze stelling minder vanzelfsprekend dan deelnemers aan de PSAN.

Over de stelling 'een ganzenovereenkomst voor zes jaar past binnen mijn bedrijfsvoering' zijn niet-deelnemers het sterker mee oneens dan deelnemers aan de PSAN. Er is zelfs sprake van een significant verschil. Eveneens bij de stelling dat de PSAN-regeling over het algemeen goed inpasbaar is binnen de bedrijfsvoering, is sprake van een significant verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers. Deelnemers vinden dat deelname aan de PSAN voor meer rust zorgt binnen de bedrijfsvoering in tegenstelling tot de groep niet-deelnemers, waarbij een krappe meerderheid het met deze stelling oneens is.

Bij de mate van intensiteit van melkveebedrijven en houding van respondenten ten aanzien van de PSAN-regeling, is er één stelling waarbij sprake is van significant verschil. Bij de stelling 'ruimte bieden aan ganzen ervaar ik als een

natuurlijk element binnen de bedrijfsvoering' geven respondenten van intensieve bedrijven aan het hiermee voornamelijk mee oneens te zijn in tegenstelling tot gemiddelde en extensieve melkveebedrijven, waarbij de meerderheid het met deze stelling eens is.

Over het algemeen kan worden geconcludeerd dat deelnemers aan de PSAN op een aantal fronten een positievere houding aandragen dan niet-deelnemers

Vertrouwen

Onder de respondenten is sprake van een laag vertrouwen in overheidsinstanties die betrokken zijn bij ganzenopvang, zoals het ministerie van LNV en Dienst Regelingen. Respondenten hebben wel een groot vertrouwen in de eigen ANV. Niet-deelnemers aan de PSAN hebben in verhouding meer negatieve ervaringen met de overheid ten aanzien van ganzenopvang dan de groep deelnemers. Positieve punten die worden genoemd zijn onder andere dat bij deelname aan de PSAN sprake is van een vaste beheersvergoeding per hectare en geregeld wordt door de ANV.

Negatieve ervaringen die door de respondenten worden genoemd zijn onder andere dat de overheid de vergoedingen onvoldoende afstemt op de ganzendruk en dat de regeling vaak wordt gewijzigd in het nadeel van de boer. Daarnaast zijn er negatieve ervaringen met uitbetalingen, veranderingen in de schadevergoeding ten nadele van de boer en een ondoorzichtbaar beleid dat wordt gevoerd door de overheid.

Vertrouwen in de ganzenopvangregeling en ervaringen uit het verleden ten aanzien van ganzenopvang is een niet te onderschatten aspect welke een rol speelt bij de keuze van boeren om al dan niet deel te nemen aan de PSAN.

Toekomst

Aan respondenten is gevraagd in hoeverre zij een toename verwachten in overwinterende en overzomerende ganzen. Zowel deelnemers als niet-deelnemers verwachten een sterke toename van ganzen in de aankomende vijf jaar. Het merendeel van de respondenten ziet dit dan ook als een probleem. Uit de resultaten komt naar voren dat 70% van de deelnemers onder de respondenten ganzenopvang wil voortzetten. Bij niet-deelnemers verwacht 80% van de respondenten in de toekomst weer deel te gaan nemen aan de PSAN.

Ondanks de hoge positieve verwachting van deelname aan de PSAN in de toekomst geven respondenten aan dat deelname afhankelijk is van een aantal voorwaarden. De voorwaarden die respondenten hieraan stellen zijn voornamelijk dat schade volledig moet worden gecompenseerd, geen beperkingen in wisselbouw, geen onwerkbaar voorwaarden ten aanzien van de regeling en een

kortere contractperiode. Aanpassingen van deze voorwaarden in het voordeel van de boer is waarschijnlijk van positieve invloed op deelnamebereidheid aan de PSAN in de toekomst.

Planologische schaduwwerking

Op basis van de vergelijking van transacties van los grasland en los bouwland in infogroma over 2005 en 2006 kan worden geconcludeerd dat er in de meeste provincies geen grondprijverschillen bestaan tussen transacties in ganzenfoeragegebieden en daarbuiten.

Hoewel in geen enkel geval een persistent effect is gevonden, is binnen de ganzenfoeragegebieden in Friesland, Zuid-Holland en Gelderland in één van de jaren een lagere prijs gevonden voor los grasland, of voor los bouwland en in Zeeland een hogere. Een oorzakelijk verband met de instelling van de ganzenfoeragegebieden is hier niet uit te sluiten, maar de oorzaken voor de prijsverschillen kunnen ook elders liggen, bijvoorbeeld in de kwaliteit van de grond of een groter aandeel verhandelde grond in de stedelijke invloedssfeer buiten de ganzenfoeragegebieden. Lokale grondmarktdeskundigen wijzen hier ook op.

4.2 Discussie

Modelberekeningen

De modelberekeningen geven aan dat met slimme aanpassingen in de bedrijfsvoering veel schade te opvangen kan worden. De belangrijkste aanpassing in dit verband is dat het dreigende tekort aan wintervoer wordt opgevangen door in het zomerseizoen extra te maaien en/of meer kunstmest te gebruiken. In de praktijk hebben boeren echter te maken met allerlei onzekerheden waardoor het vrijwel uitgesloten is dat zij het ideale modelgedrag kunnen benaderen. Bovendien is ieder model per definitie een versimpeling van de werkelijkheid en is het maar de vraag of de vooronderstellingen c.q. aannames in het model in de praktijk altijd houdbaar zijn. Een voorbeeld hiervan betreft een mogelijk verminderde voeropname door het vee van gras waarop ganzen in het voorjaar hebben gevoerageerd als gevolg van een verminderde smakelijkheid van het gras. Hiermee houdt het model echter geen rekening en als er in werkelijkheid wel een verminderde opname is dan geeft het model op dat punt een onderschatting van de werkelijke kosten. Bij de interpretatie van de conclusies moet er daarom mee gerekend worden dat het beeld in grote lijnen geschetst is, maar dat er - zeker in individuele gevallen - omstandigheden kunnen zijn die hiervan wat afwijken.

Van belang is ook van welk model men uitgaat bij de compensatie van de schade. Bij een schaderegeling zoals die door het Faunafonds wordt geboden is er geen sprake van een overeenkomst. Boeren buiten (en binnen) ganzenfoera-geergebieden hebben 'recht' op een tegemoetkoming in de schade mits aantoonbaar is dat ze er in redelijkheid datgene aan hebben gedaan om de schade te voorkomen of te beperken.

Recente wijzigingen in de regelgeving

De enquête is uitgevoerd eind 2007 en in het prille begin van 2008. Kort nadien is de regelgeving op een aantal onderdelen zodanig gewijzigd dat aan een aantal in de enquête aangedragen knelpunten is tegemoet gekomen.

Generaliseerbaarheid van de enquêteresultaten

Het onderzoek richt zich specifiek op de provincie Friesland. De vraag is in hoeverre buiten de begrenzing van de provincie de onderzoeksresultaten geldig zijn. Naar waarschijnlijkheid zal de enquête in andere provincies soortgelijke resultaten opleveren. Dit omdat de vragen in de enquête niet regiospecifiek zijn. De melkveehouderij heeft zich in Nederland ontwikkeld tot een vrij homogene sector. De verschillen tussen de bedrijven van streek tot streek zijn in de loop van de tijd steeds geringer geworden. Aan de andere kant is in Friesland sprake van vrijwilligheid in andere provincies zijn de foerageergebieden over het algemeen zonder vrijwilligheid door de provincie aangewezen.

Onder de groep respondenten zijn deelnemers aan PSAN oververtegenwoordigd ten aanzien van de groep niet-deelnemers. Daarnaast zijn niet-deelnemers afkomstig van voornamelijk één vereniging waardoor er mogelijk sprake kan zijn van een verenigingseffect. Desondanks geven de meeste resultaten uit de enquête aan dat er een duidelijk verschil is tussen deelnemers en niet-deelnemers aan de PSAN, zodat ook bij een gelijkmatigere verdeling van het aantal niet-deelnemers bij de verschillende agrarische natuurverenigingen, de resultaten waarschijnlijk dezelfde richting uitwijzen.

Respondenten hebben voornamelijk het beheerspakket 'grasland voor ganzen' en het pakket 'grasgroenbemester maïsland' afgesloten. Echter, het totale areaal aan afgesloten pakketten bouwland ligt landelijk hoger dan het pakket 'grasgroenbemester maïsland' (Faunafonds, 2006). Uitspraken over inpasbaarheid van pakketten in dit onderzoek blijven dan ook beperkt tot het beheerspakket 'grasland voor ganzen' en 'grasgroenbemester maïsland'.

Hiervoor is al aangegeven dat de enquête voor wat de factor tijd betreft niet representatief is voor de toekomst, het is eerder reflectief. Een groot deel van de groep niet-deelnemers heeft massaal ingestemd om in seizoen 2007-2008

niet deel nemen aan ganzenopvang via de PSAN. Dit kan ook worden gezien als een vorm van protest tegen de huidige regeling. Voorzichtigheid dient dan ook te worden betracht bij het generaliseren van het resultaat uit de enquête.

4.3 Aanbevelingen voor beleid

Door het kwantitatieve karakter van de enquête is een beeld verkregen wat voor factoren een rol spelen volgens de perceptie van boeren om al dan niet deel te nemen aan de PSAN. Uit de antwoorden van de respondenten valt op te maken dat de regeling een aantal knelpunten kent die boeren ervan weerhoudt een beheersovereenkomst af te sluiten. Voor beleidsmakers is dan ook van belang om deze punten te herkennen, om zo vervolgens oplossingen te zoeken waarvoor een groot draagvlak is bij boeren. Voor een deel is hierin overigens al voorzien.

Onzekerheden in de afweging om deel te nemen aan ganzenopvang kunnen deels worden weggenomen door terug te vallen op het systeem van eenjarige beheerscontracten, zoals in de periode vóór de invoering van zesjarige contracten het geval was. Hierdoor zitten boeren niet vast aan een langdurig contract. Een middenweg is om beheerscontracten aan te bieden voor een periode van drie jaar. Tot op heden is dit in strijd met de regeling van Programma Beheer die een periode van zes jaar voorschrijft. Andere aandachtspunten zijn:

- schade moet voldoende (volledig) worden gecompenseerd;
- regeling moet voldoende flexibel zijn;
- geen beperkingen op wisselbouw;
- regeling moet inpasbaar zijn in bedrijfsvoering (geen onwerkbaar voorwaarden);
- acceptabele regeling;
- toename van het aantal ganzen en vernieling van de grasmat (structuurschade).

Een andere factor ten aanzien van onzekerheid is een stijging van het aantal foeragerende ganzen op percelen en de steeds langere verblijfsduur. Hierdoor neemt ook de hoeveelheid schade op percelen toe. Een volledige schadeloosstelling zal naar waarschijnlijkheid de onzekerheid bij boeren, ten aanzien van de financiële inpasbaarheid van de regeling, doen afnemen.

De veelheid van regels omtrent ganzenopvang zorgt voor een complexe regeling. De regeling gaat ervan uit dat beheersmaatregelen, zoals een beperking in beweiding, bijdraagt aan voldoende kwalitatief ganzenopvanggebied. De vele regels van de beheerspakketten zijn echter niet optimaal afgestemd op onzeke-

re factoren, zoals het weer en het aantal ganzen dat elk jaar op de percelen komt foerageren. De beheersmaatregelen laten dan ook niet toe dat boeren optimaal gebruik kunnen maken van hun percelen, ook wanneer geen afbreuk wordt gedaan aan het bieden van voldoende rust en foerageergelegenheid voor ganzen. Dit brengt dan ook frustraties en ontevredenheid teweeg bij boeren. Een mogelijkheid is om Agrarische Natuurverenigingen meer bevoegdheid te geven omtrent ganzenopvang.

Het onderzoek heeft een mogelijke planologische schaduwwerking niet helemaal kunnen uitsluiten. Een breder opgezet onderzoek met paarsgewijze gebieden met en zonder instelling van ganzenopvang, voor en na instelling ervan en rekening houdend met hedonistische prijseffecten (zie Cotteleer et al., 2007) kan hierover uitsluitsel geven.

Literatuur en websites

Bedard, J., A. Nadeau en G. Gauthier, 'Effects of spring grazing by greater snow geese on hay production'. In: *Journal of Applied Ecology*, 23, 65-75, 1986.

Berentsen, P.B.M., *Economic-environmental modelling of Dutch dairy farms incorporating technical and institutional change*. Landbouwwuniversiteit Wageningen, Wageningen. 1999.

Bommel, F.P.J. van, R.G.M. Kwak, H.J. van der Jeugd, A. Guldemond en A.G.G. van der Weijden, *Ervaringen met de opvang van ganzen op de klei; Seizoen 1 - 2005/2006*. Wageningen, Alterra, Technische rapportage - Ganzen op de klei - seizoen 2005-2006. 2006.

Bruinderink, G., 'The impact of wild geese visiting improved grasslands in the Netherlands'. In: *Journal of Applied Ecology*, 26, 131-146. 1989.

Buurman, J.J.G., *Rural Land Markets a Spatial Explanatory Model*. RIVM, Bilthoven. 2003.

Cottelleer, G., J. Luijt, J.W. Kuhlman en K.G. Gardebroek, *Oorzaken van verschillen in grondprijzen. Een hedonische prijsanalyse van de agrarische grondmarkt*. Wettelijke onderzoekstaken Natuur & Milieu. Wageningen. pp. 84. 2007.

Dirks, D.A.E., *Ganzenopvang in Friesland: perceptie van boeren over deelname aan de Subsidieregeling*. Agrarisch Natuurbeheer voor ganzenopvang. Afstudeerverslag Wageningen Universiteit, Environmental Policy, Wageningen. 2008.

DR, *Provinciale subsidieregeling agrarisch natuurbeheer, openstelling ganzen- en smientenpakketten: Brochure aanvraagperiode 2007-2008*. Dienst Regelingen Roermond, Roermond. 2007.

Faunafonds, *Jaarverslag Faunafonds 2006*. Dordrecht. 2006.

Groeneveld, R.A. en R.A.M. Schrijver, *Fiona 1.0 Technical description, werkdocument 36*, WOT natuur en milieu. Wageningen UR, Wageningen. 2006.

Holshof, G. en Th.V. Vellinga, *Berekening opbrengstderving door overwinterende ganzen*, interne notitie. Animal Sciences Group (ASG), Wageningen. 2007.

LNV, *Uitvoering van het beleidskader Faunabeheer in verband met overwinterende ganzen en smienten vanaf 1 oktober 2004* (Geactualiseerde versie). Den Haag. 2004.

Luijt, J., F.R. Veeneklaas, van der Schans J.W., Venema G.S., *Ontvlechting van de productiewaarde en optiewaarde van landbouwgronden*. Oplossingsrichtingen uit de Denktank Melkveehouderij. LEI, Den Haag. 2003.

Patton D.L.H. and Frame J., 'The effect of grazing in winter by wild geese on improved grassland in west Scotland'. In: *Journal of Applied Ecology*, 18, 311-325, 1981.

Percival S.M. and Houston D.C., 'The effect of winter grazing by barnacle geese on grassland yields on Islay'. In: *Journal of Applied Ecology*, 29, 35-40. 1992.

Sanders, M.E., W. Geertsema, M.E.A. Broekmeijer, R.I. van Dam, J.G.M. van der Grefst-van Rossum en H. Blitterswijk, *Beleidsvaluatie Ecologische Hoofdstructuur en ganzenbeleid. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2004*. Natuurplanbureau, Planbureaurapporten 11, Wageningen. 2004.

Schrijver, R.A.M., D.P. Rudrum en T.J. de Koeijer, *Economische inpasbaarheid van natuurbeheer bij graasdierbedrijven*, Wot-rapport 80, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur&Milieu, Wageningen. 2008.

Sovon, www.sovon.nl/default.asp?id=342, bron geraadpleegd op 29 april 2008. 2008.

Voskuilen, M.J. en T.J. de Koeijer, *Profiel deelnemers agrarisch natuurbeheer*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 27. Wageningen. 2006.

Bijlage 1

Overzicht verschenen rapporten binnen het projectencluster 'Evaluatie opvangbeleid overwinterende ganzen en smienten'

Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten.

- Deelrapport 1. Een modelberekening van de capaciteit van opvanggebieden voor overwinterende ganzen en smienten. B.A. Nolet, J.M. Baveco en H. Kuipers. 2009. Alterra rapport 1840.
- Deelrapport 2. Verspreidingspatronen van foeragerende smienten. T.J. Boudewijn, G.J.D.M. Müskens, D. Beuker, R. van Kats, M.J.M. Poot en B.S. Ebbing. 2009. Alterra rapport 1841. Bureau Waardenburg, rapport 08-090.
- Deelrapport 3. Het effect van het opvangbeleid op de verdeling van ganzen over opvanggebieden en gangbaar boerenland; studie aan de hand van gemerkte ganzen. D.Kleijn, E.Knecht en B.S.Ebbing. 2009. Alterra-rapport 1783.
- Deelrapport 4. Invloed opvangbeleid op de internationale verspreiding van overwinterende ganzen in NW-Europa. B.S.Ebbing. 2009. Alterra-rapport 1842.
- Deelrapport 5. Invloed opvangbeleid op de verspreiding van overwinterende ganzen en smienten binnen Nederland. H. van der Jeugd, E. van Winden en K. Koffijberg. 2008. SOVON- onderzoeksrapport 2008/20.
- Deelrapport 6. Foerageergebieden rond Natura2000-gebieden met ganzen-doelstellingen. E. Knecht, M. Kiers en B.A.Nolet. 2009. Alterra-rapport 1843.
- Deelrapport 7. Kosten van het opvangbeleid in relatie tot de verspreiding van ganzen en smienten over de provincies. T.C.P. Melman, B.S. Ebbing en A.P.P.M. Clerkx. Alterra-rapport 1844.
- Deelrapport 8. Opvangkosten en inpasbaarheid op bedrijfsniveau; modelberekeningen en perceptie bij boeren. R.A.M. Schrijver en D.A.E. Dirks. LEI-rapport 2009-054.
- Deelrapport 9. Effectiviteit verjaagmethoden in foerageergebieden met speciale aandacht voor verjaging met ondersteunend afschot. D. Kleijn, H.A.H. Jansman, J.G Oord en B.S. Ebbing. 2009. Alterra-rapport 1792.

- Deelrapport 10. Hebben overwinterende ganzen invloed op de weidevogelstand? D. Kleijn, E. van Winden, P.W. Goedhart en W. Teunissen. 2009. Alterra-rapport 1771.
- Deelrapport 11. Effect van Brandganzen op broedende weidevogels. D. Kleijn en D. Bos. 2009. Alterra-rapport 1772.
- Deelrapport 12. Effecten van grootte, vorm en ligging van ganzenfoegeergebieden op de opvang-capaciteit. H. van der Jeugd, J. Nienhuis, M. Roodbergen en E. van Winden. 2009. SOVON-onderzoeksrapport 2008/21.

Overige rapporten

- Capacity of accomodation areas for wintering geese in the Netherlands: field tests of first principles.
D. Bos, B.A. Nolet, T. Boudewijn, H.P. Van der Jeugd en B.S. Ebbinge. A&W-rapport 1197. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- Opvang van ganzen in akkerbouwgebieden op klei; ontwikkelingen en testen van beheerpakketten.
A. Visser, B. Voslamber, A. Guldemonnd en B.S.Ebbinge. 2009. Alterra rapport 1845.

Technische tussenrapportages over deelonderzoeken waarvan de resultaten in boven genoemde rapporten zijn opgenomen:

2005

- Dulleman, van D., M. Koopmans, Y. van der Heide, F. Hoekema en D. Bos. 2005. Monitoring van waterwild in opvanggebied Oost-Dongeradeel, 2005. A&W rapport 677.

2006

- G.J.D.M. Müskens, R.J.M. van Kats, D. Tanger, M. Witteveldt, A.H.P. Stumpel en F.P.J. van Bommel, 2006. Pilotstudy naar het terreingebruik doorsmienten in relatie tot de ligging van slaapplaatsen: onderzoek naar methoden, waaronder telemetrie, in Nationaal Landschap Laag Holland en geplaatst in het perspectief van aantal, ontwikkeling, verspreiding en foeragegedrag. Wageningen, Alterra, Technische rapportage.
- F.P.J. van Bommel, R.G.M. Kwak, H.J. van der Jeugd, A. Guldemonnd en A.G.G. van der Weijden, 2006. Ervaringen met de opvang van ganzen op de klei; Seizoen 1 – 2005/2006. Wageningen, Alterra, Technische rapportage - Ganzen op de klei - seizoen 2005-2006.

- F.P.J. van Bommel, B.S. Ebbinge, R.G.M. Kwak, H.J. van der Jeugd, E. van Winden en M. van Roomen. 2006. Ontwikkeling in populatieomvang op relevant flyway niveau en verdeling over Nederland, met name binnen en buiten opvanggebieden - Seizoen 2005/2006 Alterra – Technische rapportage: Populatieomvang Ganzen en Smienten - 2005/2006 Alterra, Wageningen, 2006.

2007

- Boudewijn, T. D. Beuker, H. Steendam en R.C. Fijn. 2007. Gebruik van de Alblasserwaard door ganzen. Meting van de gebruiksintensiteit door middel van keuteltellingen. Rapport 07-070, Bureau Waardenburg.
- Boudewijn, T. D. Beuker, H. Steendam en M.J.M. Poot. 2007. Gebruik van de polder Demmerik door nachtelijk foeragerende smienten. Meting van de gebruiksintensiteit door middel van keuteltellingen. Rapport 07-072, Bureau Waardenburg.
- Koopmans, M. en D. Bos. 2007. Benutting van graslanden in Oost-Dongeradeel door ganzen in het seizoen 2006-2007. A&W rapport 976.

2008

- Boudewijn, T. D. Beuker en R.J. Jonkvorst. 2008. Gebruik van de uiterwaarden in het rivierengebied door ganzen. Meting van de gebruiksintensiteit door middel van keuteltellingen. Rapport 08-093, Bureau Waardenburg.
- Strucker, R.C.W. en T.J. Boudewijn. Gebruik van het Oudeland van Strijen door ganzen en smienten. Meting van de gebruiksintensiteit door middel van keuteltellingen. Rapport 08-081, Bureau Waardenburg.

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen de SocialSciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

